

Міністерство освіти і науки України
Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова
ФАКУЛЬТЕТ МОРСЬКОГО ПРАВА

УДК 343.3

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на тему:

**«КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ОСНОВ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ»**

Виконав: студентка 6 курсу, групи 6511м
галузь знань 08 Право
(шифр і назва галузі знань)

спеціальність 081 Право
(шифр і назва спеціальності)

Поповська Аліна Анатоліївна
(прізвище та ініціали)

Керівник: к.ю.н., доцент Сікорський О. П.
(прізвище та ініціали)

Рецензент: д.ю.н., професор Борко А.Л.
(прізвище та ініціали)

Миколаїв – 2021 р.

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Розділ 1. Теоретико-правові аспекти злочинів проти основ національної безпеки України.....	8
1.1. Історичний розвиток кримінального законодавства стосовно злочинів проти основ національної безпеки України.....	8
1.2. Поняття та класифікація злочинів проти основ національної безпеки України.....	17
Розділ 2. Кримінально-правовий аналіз складів злочинів проти основ національної безпеки України.....	25
2.1. Об'єкт та об'єктивна сторона злочинів проти основ національної безпеки України.....	25
2.2. Ознаки суб'єктивної сторони злочинів проти основ національної безпеки України.....	29
2.3. Сутність та правова природа санкцій злочинів проти основ національної безпеки України.....	43
Розділ 3. Міжнародний досвід у сфері забезпечення основ національної безпеки та запобігання вчиненню злочинів проти основ національної безпеки України.....	54
3.1. Міжнародні стандарти та міжнародно-правовий досвід забезпечення основ національної безпеки.....	54
3.2. Шляхи запобігання вчинення злочинів проти основ національної безпеки України.....	62
Висновки.....	73
Список використаних джерел.....	86

ВСТУП

Актуальність теми. Злочини проти основ національної безпеки України являються найбільш небезпечними посяганнями на суспільні відносини, які забезпечують державну безпеку, обороноздатність, незалежність країни та її конституційний лад. Зокрема, без відповідної кримінально-правової охорони даних соціальних відносин недопустиме нормальне функціонування держави та належних її інститутів в цілому. Більш того, без стабільності в суспільстві неможлива й радикальна боротьба зі злочинністю, в тому числі і з такими небезпечними злочинами, як вбивства, зґвалтування, розбої та ін.. Саме тому, проблема пошуку нових шляхів протидії злочинам проти основ національної безпеки України набувають особливого значення, оскільки їх реалізація визначає рівень захищеності життєво важливих інтересів людини, громадянина, та держави, за якого забезпечується сталий розвиток суспільства загалом.

Сьогодні стає дедалі очевидним, що злочини проти основ національної безпеки України – це передбачено Кримінальним кодексом України, вмісні суспільна небезпечні діяння, що наважуються на конституційний лад, суверенітет і територіальну недоторканність України.

Однак науковці та юристи-практики вважають його недосконалим та таким, що на теперішній час не гарантує однастайності судової дійсності в Україні, а тому не забезпечує прогнозованість судових резолюцій та стабільність правового регулювання правовідносин у суспільстві і державі в цілому.

Національна безпека, як соціальна система, є складною і багатосторонньою. Процес її формування неодмінно відбувається по об'єктивним законам піднесення людства, а ще під дією великої кількості певних чинників, які безперестанно створюють між собою зв'язок, характеризують один одного, що зумовлює їх змінність і несталість, а це варто вважати при забезпеченні чинної національної безпеки. Водночас, ситуація

національної безпеки залежить від двох базових факторів, якими є національні інтереси України та загрози національній безпеці держави, тобто мінливому розвитку.

Метою дослідження є загальний кримінально-правовий аналіз злочинів проти основ національної безпеки України, а також вивчення міжнародного досвіду у сфері забезпечення основ національної безпеки з метою їх імплементації в законодавство України та запобігання вчиненню злочинів проти основ національної безпеки України в цілому.

Відповідно до поставленої мети, були визначені наступні **завдання дослідження**:

Відповідно даної мети, були визначені наступні **завдання дослідження**:

- дослідити історичні аспекти встановлення та розвитку кримінального законодавства стосовно злочинів проти основ національної безпеки України;

- встановити кримінально-правове розуміння злочинів проти основ національної безпеки України та визначити критерії класифікації злочинів проти основ національної безпеки України;

- розкрити об'єкт та об'єктивну сторону злочинів проти основ національної безпеки України;

- розкрити ознаки суб'єктивної сторони злочинів проти основ національної безпеки України;

- встановити та дослідити правову природу санкції злочинів проти основ національної безпеки України;

- проаналізувати та вивчити міжнародні стандарти та міжнародно-правовий досвід забезпечення основ національної безпеки;

- визначити основні шляхи удосконалення національного законодавства в сфері забезпечення основ національної безпеки України та шляхи запобігання вчиненню злочинів проти основ національної безпеки України в цілому.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини в сфері основ національної безпеки України та їх кримінально правове регулювання відповідно до розділу I особливої частини закону України про кримінальну відповідальність.

Предметом дослідження є національна та міжнародна регламентація кримінальної відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України, а також шляхи його удосконалення на законодавчому рівні.

Ступінь наукової розробленості. Проблему кримінальної відповідальності за злочин проти основ національної безпеки України аналізували та практикували в своїх дослідженнях та авторефератів такі вчені та кандидати юридичних наук як: С. І. Афанасенко, Ю.В. Безсусідня, М. В. Бурак, М. Бойсан, М. П. Вавричук, О. О. Дудоров, О.П. Кізюн, Е. А. Єрьоменко, І.В. Зозуля, В. А. Ліпкан, В.К. Матвійчук, Л. В. Мошняга, В. М. Олуйко, Д. О. Олейніков, Г. П. Ситник, С.В. Сьомін, О.С. Сотула, І. М. Стойков, І.О. Томчук, І. О. Харь, О.А. Чуваков, З. Д. Чуйко та ін.. Однак їх підходи щодо розуміння кримінальної відповідальності в даній сфері дуже різні.

Нормативно-правовою базою дослідження є чинне законодавство України та міжнародно-правові акти, ратифіковані Україною.

Методи дослідження. Методологічною основою магістерської роботи став комплекс загальнонаукових і спеціальних методів наукового дослідження, характерних для правової науки. Їх застосування обумовлюється системним підходом, що дає можливість досліджувати проблеми в єдності їх соціального змісту та юридичної форми.

Зокрема, для досягнення поставленої мети та виконання завдань дослідження були використані наступні методи: формально-логічний, герменевтичний, догматичний, історико-правовий, порівняльно-правовий та інші. Так, наприклад, застосування історико-правового методу дозволило вивчити процес становлення сфери соціального житла в Україні. За допомогою формально-логічного методу здійснювалися обробка та використання емпіричного матеріалу, що дозволило з'ясувати юридичну природу злочинів при характеристиці основних напрямів удосконалення кримінальної відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України, водночас діалектичний метод обумовив розгляд проблем кримінальної

відповідальності за окремими злочинами проти безпеки держави через вивчення більш загальних категорій.

Крім того, за допомогою структурно-системного аналізу вдалося показати внутрішню побудову системи кримінально-правових норм, які передбачають відповідальність за злочини проти безпеки держави, взаємозв'язок і взаємообумовленість елементів як у середині системи, так і з іншими кримінально-правовими поняттями й категоріями, обсяг та зміст відповідних понять, місце в системі норм Особливої частини КК України.

Догматичний метод дозволив проаналізувати норми чинного КК, у яких передбачено відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України з погляду дотримання правил законодавчої техніки конструювання диспозицій цих норм. Порівняно-правовий (компаративістський) метод застосовувався при порівнянні кримінального законодавства України, яке передбачає відповідальність за злочини проти безпеки держави, із відповідними нормами кримінальних законів іноземних країн.

Метод системного аналізу був використаний при характеристиці основних напрямів удосконалення кримінальної відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України.

Теоретичним підґрунтям дослідження слугували праці вітчизняних та іноземних криміналістів, присвячені як проблемам інститутів загальної частини кримінального права, так і питанням відповідальності за окремі злочини проти безпеки держави, а також праці із конституційного права, загальної теорії держави і права, адміністративного, інформаційного, фінансового та цивільного права.

Апробація роботи. Окремі результати дослідження були апробовані на XII Міжнародній науково-практичній конференції «Становлення та розвиток правової держави: проблеми теорії та практики» (м. Миколаїв, 2020). Деякі основні положення та результати дослідження було опубліковано у співавторстві у фаховому виданні – «Наукові записки ЦДПУ імені В. Винниченка. Серія: Право. Випуск 8, 2020», а також оприлюднені на IV

Всеукраїнській науково-практичній конференції «Імперативи розвитку права та держави» (м. Миколаїв, 2021).

Наукова новизна роботи полягає у дослідженні організаційно-правових засад забезпечення суспільної небезпеки злочинів проти основ національної безпеки України та міжнародних стандартів забезпечення кримінально-правових санкцій проти основ національної безпеки України.

Практична значущість роботи полягає у застосуванні дослідження чи окремих його результатів для подальших наукових досліджень та сприяти вдосконаленню кримінального законодавства України у сфері злочинів проти основ національної безпеки України, а також щодо запобігання даних злочинів в цілому.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів та 7 підрозділів, висновків та списку використаних джерел на 10 сторінках, які містять 91 найменувань. Загальний обсяг роботи – 95 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

1.1. Історичний розвиток кримінального законодавства стосовно злочинів проти основ національної безпеки України

Історія розвитку законодавства тісним чином зв'язана з розвитком держави, уявленням про її функції і завдання. У контексті зазначеного необхідно погодитися з дослідниками з історії права, що дійсна кримінально-правова регламентація антидержавної злочинності на теренах України оформляється в епоху розвинутої державності, і що у Стародавній Русі повстання і політичні зради розглядалися як посягання проти особи владарюючого князя [63, 90]. З цієї тенденції випадав розвиток кримінального права в республіканських районах (Новгород, Псков). Так, ще у Псковській Судній Грамоті (1467 р.) з'явилося згадування про такий, за суттю державний, що карається смертю, злочин, як «перевет», або державна зрада [83, 1057].

В міру того, як відбувався процес централізації і утворення єдиної централізованої держави, влада зосереджувалася в одних руках. Так, у першому об'ємному загальнодержавному акті, який отримав назву «Судебник 1497 г.» до державних злочинів відносили «крамолу» і «подым». Перший злочин означав відхід бояр від великого князя до іншого (зрада). Другий (при всій дискусійності трактування його змісту в історичній літературі) слід зв'язувати із закликами до повстання [83, 1057]. «Судебник 1550 г.» доповнив цей перелік державних злочинів, відносячи до них, зокрема, «здавання міста ворогові». Проте, слід зазначити, що в політичному розумінні інтереси держави системно були поставлені під кримінально-правову охорону держави Соборним Уложенням 1649 р. (це викликано подальшим зміцненням самодержавної влади і централізованого управління). Вважається, що це був перший правовий акт про політичні злочини, що значно посилює кримінально-правову охорону відносин стосовно захисту державної влади. В ньому вже достатньо чітко

державні, політичні злочини були відділені від інших злочинів. Фактично в цьому першому кодексі давалась відносно повна система державних злочинів [85, 50]. До них відносилися будь-які дії (а також один умисел), спрямовані проти государя і його сім'ї, заколот, зрада, крамола. Відповідальність за ці злочини несли не тільки особи, які їх вчинили, але й родичі та близькі [85, 50]. Подальше розширення переліку державних злочинів відбулося у Військовому і Морському статутах Петра I [86, 45]. На чільне місце серед них (за важливістю) був поставлений будь-який виступ проти життя, здоров'я і честі государя (посилилась відповідальність, зокрема за недонесення про злий умисел проти государя) [86, 46].

У першій половині XVIII ст. приймаються укази, в яких ставиться за обов'язок доносити государю:

- 1) про злий умисел проти государя;
- 2) про зраду і крамолу;

3) про злочини проти порядку управління. Достатньо деталізовано регламентувався склад зради (збройне повстання проти государя, таємна переписка і таємні переговори з ворогом, передача відомостей про військові фортеці тощо). Ціла глава Артикула (гл. 17) була присвячена такому злочину як заколот. Усі ці злочини, як правило, каралися смертною карою. Як і Соборне уложення 1649 р., Військовий артикул карав не тільки за фактичне вчинення державних злочинів, але й за встановлення умислу на їх вчинення [86, 46].

Система норм про відповідальність за державні злочини отримала закінчене юридичне оформлення в Уложенні про покарання кримінальні і виправні 1845 р. Вони містилися в спеціальному розділі Уложення (розділ третій) «О преступлениях государственных», що складалися з двох глав. Глава перша включала норми «про злочини проти Священної Особи Государя Императора і Членів Императорського Дому» [86, 49]. У первинному варіанті Уложення було вісім статей (ст. ст. 241-248). Аналогічний варіант класифікації державних злочинів був взятий за основу й при розробці Кримінального Уложення 1903 року. Натомість у 1904 році ст. ст. 244-248 були виключені із

Уложення. Проте особливою Народою при Державній Раді визнано як необґрунтоване протиставлення інтересів монарха і верховної влади, в силу чого політичні злочини тепер чітко стали групуватися за іншим принципом, як:

- 1) посягання на верховну владу і государя Імператора з однієї сторони;
- 2) посягання на державну владу – з іншої сторони.

Першою групою об'єднувалися діяння, що посягали на внутрішню безпеку.

Другою групою охоплювалися діяння, що посягали на зовнішню безпеку держави. У главі «Про бунт проти Верховної Влади і про злочинні діяння проти Священної Особи Імператора і членів Імператорського дому» віднесли заколот (повстання, бунт), створення політичних спільнот і політичну пропаганду [86, 72]. Заколотом визнається посягання на життя, здоров'я, честь і свободи самого государя і членів його сім'ї; спроба змінити встановлену форму державного устрою і порядок наслідування (спадкування) трону; самозванство (видання себе за члена Імператорського дому) і поширення брехливих чуток про кончину, відречення Імператора чи заміні форми правління [86, 72].

Передбачалося три види злочинних спільнот:

- 1) антиурядова злочинна спільнота;
- 2) злочинна спільнота, що має на меті вчинити державний злочин;
- 3) злочинна спільнота, що ставить за мету бунт або повстання.

Кримінально-правовою політичною пропагандою розглядалися публічно виражена неповага верховній владі або порядку спадкування (наслідування) престолу, заклики до повстання державного ладу, вчиненню злочинів проти держави, непокоря законам виготовлення, розмноження, зберігання і поширення літератури з такою ж метою [86, 96].

Стаття 260 встановлювала відповідальність за вчинення дій, передбачених ст. ст. 241, 242, 243, 247 і 250, спрямованих проти іноземної держави, з якою на підставі трактатів, оприлюднених про те узаконень, постановлена належна в цьому відношенні обоюдна взаємність, або ж проти верховної тієї держави влади [86, 76].

Ст. 261 формулювала кримінально-правову заборону у відношенні дій, що виражаються в явних і публічних зухвалих образах іноземних дипломатів з наміром виявити неповагу до їх уряду, якщо це може бути предметом неприємних пояснень між російським урядом і іноземним урядом [86, 77].

Таким чином, у главі другій відділення друге «Про державну зраду» охоплювало перелік діянь, зв'язаних з взаємовідносинами Російської Імперії з зарубіжними країнами. Маючи на увазі специфіку конкретних форм державної ради, в юридичній літературі того часу було прийнято виділяти:

- 1) зраду військову;
- 2) зраду дипломатичну;
- 3) зраду загально цивільну.

До зради військової відносили:

- 1) надання допомоги ворогу в його військових або інших ворожих проти Росії діях;

- 2) здавання ворогові армії, флоту, окремої частини або команди, укріпленого місця тощо чи позбавлення їх можливості захисту від ворога, насильницький супротив військовим силам, знищення складів, військового майна тощо;

- 3) вступ до завідомо ворожого війська;
- 4) шпіонаж.

Законом від 7 червня 1904 р. були введені в дію глави Уложення 1903 р., які містили норми про державні злочини. Слід зазначити, що Уложення 1903 р. відмовилося від ділення Особливої частини на розділи, а тому з нього зникло поняття «державні злочини». При цьому, як уже зазначалося, в нього були включені глави «Про бунт проти Верховної Влади і про злочинні діяння проти Священної Особи Імператора і Членів Імператорського Дому (гл. 3) і «Про державну зраду» (гл. 4), норми яких у багатьох аспектах повторювали норми розділів про державні злочини Уложення 1845 р. Тому, як уже зазначалося, в Уложенні не використовувалося поняття державних злочинів.

На першому етапі після революції тимчасові закони відображали стремління нової влади всіма силами, включаючи правові, придушити політичного противника (тому контрреволюційними злочинами вважалися будь-які діяння). Це відношення влади виражалося у відомій Постанові РНК «О Красном терроре» від 5 вересня 1918 р. (де зазначалося, що необхідно убезпечити Радянську республіку від класових ворогів шляхом ізолювання їх у концентраційних таборах тощо) та інших Постановах і Зверненнях [86]. Положення про революційні військові трибунали, прийнято Декретом ВЦИК, 20 листопада 1919 р., виділяло злочинні діяння контрреволюційного характеру, вчинені військовослужбовцями [84, 300].

Положення про революційні трибунали (Декрет ВЦИК від 18 березня 1920 р.) розмежовувало справи про контрреволюційні діяння і справи про велику спекуляцію, про службові злочини в особливо великих розмірах, про явне дискредитування влади радянськими працівниками, про дезертирство [84].

Поняття «державні злочини» було відновлено в першому радянському Кримінальному кодексі – КК РРФСР 1922 р. Воно охоплювало дві його різновидності: «контрреволюційні злочини» і злочини проти народного управління [84, 300]. Ці положення слід віднести і до КК УРСР 1922 р. У них перше визначалося як «будь-яка дія, спрямована на повалення завоювань пролетарською революцією влади робітничо-селянських Рад і існуючого на основі конституції РСФСР робітничо-Селянського Уряду, а також дії в спрямуванні допомоги тій частині міжнародної буржуазії, яка не визнає рівноправності комуністичної системи, що приходить на заміну капіталізму і намагається до її повалення шляхом контрреформації або блокади, шпіонажу, фінансування преси і тому подібними засобами» [84, 300-301].

Необхідно погодитися з думкою А.В. Наумова, що ст. 67 КК РРСФР 1922 року, фактично відмінила принцип зворотної сили кримінального закону, оскільки у відповідності з нею, по суті, справи будь-яка відповідальна службова особа, що належала до апарату державної влади і управління дореволюційного

періоду, могла бути звинувачена заднім числом у вчиненні контрреволюційного злочину (у той час, коли не існувало навіть такого поняття) [84].

Другою різновидністю – злочином проти порядку управління як різновидністю державних злочинів визнавалося «будь-яке діяння, спрямоване до порушення правильного функціонування органів управління чи народного господарства, поєднане з опором або непідкоренням законам радянської влади, з перепорою діяльності її органів та іншими діями, що викликають послаблення сили і авторитету влади» (ст. 74). У Кодексі містилося 30 норм про кримінальну відповідальність за такі злочини. Необхідно погодитися з позицією деяких авторів, що багато з цих злочинів у сучасному розумінні не можна віднести до злочинів проти управління. Наприклад, масові безлади (ст. 75), бандитизм (ст. 76-77), незаконний обіг вибухових речовин (ст. 93). Ці злочини посягають на громадську безпеку. Втеча з під варті або з місць позбавлення волі (ст. 95) – це злочин проти правосуддя. Укриття колекцій і пам'ятників старовини і мистецтва, що підлягають реєстрації обміну або передачі в державні сховища (ст. 102) є злочинами проти власності [84, 303].

У 1923 році визначення аналізованих складів злочинів було істотно розширене: контрреволюційним стало визнаватися «і такі дії, які не будучи безпосередньо направленими на досягнення вищезазначених цілей, але завідомо для особи, що вчинила це діяння, містять у собі замах на основі політичні і господарські завоювання пролетарської революції. Був Кодекс оновлений таким складом злочину, як: «економічна контрреволюція» (ст. 63), під якою розуміли протидію нормальній діяльності державних установ і підприємств або відповідне використання їх для знищення і підриву державної промисловості, торгівлі, транспорту з метою вчинення діянь, передбачених статтею 57 КК РРФСР 1922 р. [84, 304].

З часу утворення Союзу РСР (1922 р.) і після громадянської війни процес законотворчості пішов більш активно. Це видно з того, що було описано вище. Крім того, принципові зміни в розумінні державних злочинів зв'язані з прийняттям КК РРФСР 1926 р. У ньому законодавець відмовився від поняття

державних злочинів. Глава 1 Особливої частини охоплювала норми про відповідальність за контрреволюційні злочини, а глава 2 – за злочини проти порядку управління. Останні злочини «втратили» статус державних злочинів (проте з часом загальносоюзний законодавець «поновив» це поняття, відносячи до державних контрреволюційні злочини проти порядку управління) [84, 304].

Що ж стосується поняття «контрреволюційні злочини» та переліку їх видів, то в основному вони в КК РРФСР 1926 р. відповідають таким, що були в попередньому Кодексі, але з врахуванням більш пізніх поправок. Новим складом контрреволюційних злочинів є використання релігійних забобонів з метою повалення робітничо-селянської влади або для спонукання до супротиву її законам і постановам [84, 304-305].

Контрреволюційні злочини ненадовго були віддалені від злочинів проти порядку управління, і вже у 1927 р. ЦВК СРСР від 15 лютого 1927 р. було прийнято загальносоюзне Положення про державні злочини (контрреволюційні і особливо для СРСР небезпечних злочинів проти порядку управління), знову об'єднавши ті і інші злочини в державні злочини [56]. Його норми повністю увійшли в КК РРФСР 1926 р. Це також стосується й КК УРСР 1927 року. У зв'язку з цим відповідні зміни були внесені і в КК РРФСР 1926 р.

Слід звернути також увагу й на те, що в силу міжнародної солідарності інтересів усіх трудящих зазначені такі ж злочини (контрреволюційні) визнавалися контрреволюційними і тоді, коли вони були направлені на всяку іншу державу трудящих, хоча й яка не входить до Союзу РСР [82].

У КК РРФСР, 1926 р., у ст. 58 давалося розгорнуте визначення контрреволюційного злочину. «Контрреволюційним визнається всяка дія, направлена до повалення підризу або ослаблення влади робітничо-селянських рад і обраних ними на основі Конституції СРСР і Конституції союзних республік робітничо-селянських урядів Союзу РСР, союзних і автономних республік або до підризу або до послаблення зовнішньої безпеки Союзу РСР і основних господарських, політичних і національних завоювань пролетарської революції» [82].

Слід звернути увагу на те, що коло складів контрреволюційних злочинів, передбачених у КК РРФСР, 1926 року, виявився в історичному аспекті достатньо стабільним – це зрада Батьківщині, шпіднаж, вчинення терористичних актів, диверсія, контрреволюційна пропаганда або агітація, а також проведення контрреволюційної організаційної діяльності, контрреволюційний саботаж, недонесення про контрреволюційні злочини тощо.

В подальшому розвиток законодавства про державні злочини став відображенням у кримінальному законодавстві сталінської тези про загострення класової боротьби і забезпеченням майбутніх ганебних і жорстоких репресій сталінського режиму, тобто це був крок у сторону розширення репресивних методів боротьби з так званим «класовим противником» [82].

Постанова ЦВК СРСР «Про внесення змін у діючі кримінально-процесуальні кодекси союзних республік» приписувало внести наступні зміни в кримінально-процесуальні кодекси союзних республік з розслідування і розгляду справ про терористичні організації і терористичні акти проти працівників радянської влади:

1. слідство по цим справам закінчувати в строк не більше десяти днів;
2. обвинувальний висновок вручати обвинуваченому за одну добу до розгляду справи в суді;
3. справи слухати без участі сторін;
4. касаційне оскарження вироків, як і подачі клопотань про помилування не допускати;
5. вирок до вищої міри покарання приводити до виконання негайно по винесенню вироків» (зміст п. 2,4 і 5 Постанови ЦВК СРСР від 14 вересня 1937 р. було поширено на справу про контрреволюційне шкідництво і диверсії) [84, 267].

Ці законодавчі акти і були тим нормативним забезпеченням і обґрунтуванням на законодавчому рівні «великого терору» 30-50 рр. XX ст. у СРСР».

Наступні зміни в кримінальному законодавстві про відповідальність за державні злочини були пов'язані з Великою Вітчизняною війною і післявоєнним періодом. Зокрема, указом Президії Верховної Ради СРСР від 15 листопада 1943 р. «Про відповідальність за розголошення державної таємниці і за втрату документів, що містили державну таємницю» була посилена відповідальність за вчинення цих злочинів. Аналогічний указ від 9 червня 1947 р., уточнював як склади означених злочинів, так і санкції нових сформульованих норм [84, 309].

Слід звернути увагу на те, що Указом Президії Верховної Ради СРСР від 12 січня 1950 року «Про застосування смертної кари до зрадників Батьківщини, шпіонам, підривникам-диверсантам» було допущено застосування до названих осіб смертної кари, відміненої Указом Президії Верховної ради СРСР від 26 травня 1947 р. [81]. Усі зазначені зміни також стосувалися і КК УРСР 1927 року з відповідними змінами і доповненнями.

Правова реформа кінця 50-х років, у тому числі і розробка основ загальносоюзного законодавства, змусила переглянути і аналізовану групу посягань. Одночасно з Основами кримінального законодавства Союзу РСР і союзних республік 1958 р., яке відмінило застосування аналогії, був прийнятий закон СРСР «Про кримінальну відповідальність за державні злочини» [81]. Цей закон, з часом, був повністю включений у КК РСФСР 1960 р. та КК УРСР 1960 р.

До інших державних злочинів відносилися і порушення національного і расового рівноправ'я, розголошення державної таємниці; втрата документів, що містять державну таємницю, бандитизм, контрабанда, масові безпорядки, ухилення від чергового призову на дійсну військову службу, ухилення від призиву по мобілізації, ухилення у військовий час від виконання повинностей або уникань податків, незаконний виїзд за кордон і незаконний в'їзд до СРСР, порушення правил міжнародних актів, порушення правил безпеки руху й експлуатації транспорту і транспортних засобів, виготовлення або збут

фальшивих грошей або цінних паперів, порушення правил про валютні операції, недонесення про державні злочини [81].

1.2. Поняття та класифікація злочинів проти основ національної безпеки України

Характерне значення із переважаючих напрямів кримінально-правової політики України є протидія злочинням проти основ національної безпеки України. З 2014 року і по сьогоднішній день, коли в Україні виникнула як ніколи велика загроза національній безпеці, заподіяний вид злочинів вийшов на перший план законодавчого регулювання. Адже загроза національній безпеці не припинена, а ступінь злочинності у цій сфері є достатньо превисоким, то поки що має актуальність необхідність наукових опрацювань з пошуку напрямів поліпшення кримінально-правової відповідальності за вище названі правопорушення.

Головною метою відтворення певного явища з ціллю наукового вивчення є визначення напрямів вдосконалення наявного кримінально-правового регулювання питань національної безпеки України напрямом розбору вітчизняних наукових розробок та зарубіжного досвіду.

Криміналізація злочинів проти основ національної безпеки має правовою базою Конституцію України, яка встановлює, що територія України в межах наявного кордону є «єдиною і недоторканою», прерогативою формулювати і перероблювати конституційний лад в Україні припадає виключно народові і не може бути узурповане державою, її організаціями або посадовими особами» [6]. Особисте правове закріплення відповідальності за функцію, що перешкоджає наведеним вище конституційним правилам і загрожує засадам національної безпеки України відшукало своє місце у Розділі I «Злочини проти основ національної безпеки України» Особливої частини Кримінального кодексу України.

На підставі вищезазначеного злочини проти основ національної безпеки України можна визначити як передбачені КК України суспільно-небезпечні діяння, що спричиняють істотну шкоду безпеці держави й суспільства у різних п сферах та пов'язаним з нею життєво важливим інтересам особи або загрожують спричиненням такої шкоди, та для переважної більшості з яких є характерною мета ослабити державу Україна.

Так, злочинами визнаються та характеризуються:

- дії, що спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади (ст.109 КК України);
- посягання на територіальну цілісність і недоторканість України (ст.110 КК України);
- фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України (ст.110-2 КК України);
- державна зрада (ст.111 КК України);
- посягання на життя державного чи громадського діяча (ст.112 КК України);
- диверсія (ст.113 КК України);
- шпигунство (ст.114 КК України);
- перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань (ст.114-1 КК України) [7].

Як являється із загальної характеристики злочинів, що передбачені І розділом Кримінальним кодексом України, цей розділ зазнав достатньо велику кількість змін, переважну більшість з яких було зафіксовано до нього у 2014 році.

Все-таки, навіть враховуючи внесені зміни, їх недостатньо опрацьовані. Так І.О. Томчук вважає, що лише диспозиції ст. 109 та ст.110 КК України, які мають назву відповідно «Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади» та «Посягання на територіальну цілісність і недоторканість України» окреслюють кримінальну

відповідальність не лише за вчинення вищеназваних вчинків, але і за привселюдні заклики до відзначених дій, а також поширювання матеріалів із проханнями до вчинення таких дій. До того ж, ч.1 ст.109 КК України визначає відповідальність за зговір про вчинення таких дій, інакше даний злочин вважається закінченим на стадії готування до нього, що, на думку даної статті, є позитивним моментом у попередженні даних злочинів. Тому, позиція І.О. Томчука щодо необхідності описує такі ж дії передбаченими злочинами і в ст. 110 КК України, оскільки криміналізація такого зговору дасть новий мотив в подальшій превенції таких злочинів. Крім того, вважаючи протягом останнього року постійну загрозу національній безпеці України у всіх її галузях, необхідним поступом вбачається встановлення відповідальності за публічні заклики до усіх інших злочинів проти основ національної безпеки [8]. Публічні лозунги видають собою хоча б одне відверте звернення до неозначеного, але вагомого кола осіб, у якому виражаються ідеї, погляди та заповіді, цілеспрямовані на те, щоб шляхом розповсюдження їх серед населення чи його часткових категорій (до цього відносяться: представники влади, військовослужбовці та ін.) направити певну кількість осіб до безсумнівних дій. Якщо такі заклики звернені до визначеної особи, вони мають за необхідне підбурювання до вчинення дій, метою яких є насильницька зміна чи повергнення конституційного ладу або захоплення державної влади. Публічність є оціночною особливістю, і проблема про наявність її має вирішуватися в кожному визначеному випадку з урахуванням часу, місця, обстановки здійснення закликів [9].

Ще один вітчизняний науковець, В.К. Матвійчук класифікує злочини проти основ національної безпеки наступним чином:

- 1) злочини, що наважуються на відносини з умов, що забезпечують охорону основ національної безпеки у політичній сфері. До них відносять:
 - дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади (ст. 109 КК України);

– посягання на територіальну цілісність і недоторканість України (ст. 110 КК України);

– посягання на життя державного чи громадського діяча (ст. 112 КК України);

2) злочини, що наважуються на відносини з умов, що забезпечують охорону основ національної безпеки України у сфері державного суверенітету, територіальної цілісності та недоторканості, обороноздатності, державної, економічної, науково-технічної та інформаційної безпеки України. До них відносяться:

– державна зрада (ст. 111 КК України);

– шпигунство (ст. 114 КК України);

3) злочини, що наважуються на відносини з умов, що забезпечують охорону основ національної безпеки в економічній, екологічній сферах та сфері обороноздатності. До них відноситься:

– диверсія (ст. 113 КК України).

Громадська небезпечність цих злочинів розкривається завданням конститутивної шкоди відносинам з охорони конституційного ладу та протилежних складових з основ національної безпеки України, а також загрозою завдання такої істотної шкоди відносинам з охорони основ національної безпеки України. Відповідно до Закону України «Про основи національної безпеки України» такими основами зазначеної безпеки є ступінь захищеності життєво вагомих захоплень людини і громадянина, забезпечення незмінного розвитку складових зазначених В.К. Матвійчуком елементів від внутрішніх і зовнішніх погроз. Отож, вдаючись із зазначеного закону України напрямки основ національної безпеки стосуються не тільки політичної, економічної, соціальної, військової, а й екологічних, науково-технологічних та інформаційних сфер» [10].

Названа класифікація злочинів здійснена за родовим об'єктом даних злочинів та в залежності від галузей з основ національної безпеки України. Родовим об'єктом злочинів проти основ національної безпеки України є

громадські відносини з охорони основ національної безпеки України: її конституційного ладу, суверенітету, територіальної недоторканності, обороноздатності, тобто відносини, що забезпечують саме існування України як суверенної, незалежної, демократичної, соціальної і правової держави.

До основного безпосереднього об'єкту кожного окремого злочину є національна безпека у політичній сфері. А ст.112 Кримінального кодексу України містить ще й додатковий об'єкт – життя людини [11].

З об'єктивної сторони всі злочини, які передбачені розділом першим Особливої частини КК України, вчиняються шляхом дії. При цьому, виходячи з їх підвищеної суспільної небезпеки, законодавець більшість із них конструює як злочини з формальним складом. Деякі з цих злочинів формулюються як усічені склади – момент їх довершення законодавець переносить на попередні стадії вчинення злочину. Наприклад, згідно ч. 1. ст. 109 КК України, домовленість про вчинення дій, передбачених у цій частині, вважається як закінчений злочин. Натомість посягання на життя державного чи громадського діяча (замах на вбивство або вбивство), відповідно до ст. 112 КК України вважається закінченим злочином з моменту замаху на вбивство цих осіб. Час і обстановка вчинення злочину є обов'язковими рисами лише однієї із форм державної зради: перехід на бік ворога може бути вчинений тільки у воєнний час або в період збройного конфлікту [10]. Щодо суб'єктивної сторони злочинів проти основ національної безпеки України, то варто зазначити, що вони вчиняються лише умисно. До того ж умисел у таких злочинах завжди є прямим. Суб'єктом злочинів проти основ національної безпеки України може бути фізична осудна особа, що досягла 16-річного віку.

Проте за злочин, передбачений ст.112 КК України може нести відповідальність і особа, що досягла 14-річного віку, оскільки тут наявне посягання на життя, що фактично є вбивством(або замахом на вбивство). Варто зазначити, що будь-якої особи, за винятком керівника злочинної організації, яка вчинила злочин, передбачений статтею 110-2 КК України і в діях якої

відступній склад іншого злочину може бути застосовано спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення злочину.

Для застосування такого звільнення особі має вчинити одну із таких дій:

- добровільне повідомлення про те, що сталося правоохоронному органу, службова особа якого уповноважена повідомляти про підозру особі яка вчинила фінансування;

- інше сприяння припиненню діяльності із фінансування чи діяльності із зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України або зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади;

- запобігання злочину, вчинення якого фінансувала особа. При цьому вчинення однієї із цих дій обов'язково повинно передувати повідомленню особі про підозру у вчиненні цього злочину [11].

На підставі запропонованого злочини проти основ національної безпеки України як поняття здатне охопити групу злочинів, що несуть загрозу національним інтересам, безпеці громадян та конституційному ладу і характеризується цілою низкою ознак, що відрізняють їх з-поміж інших груп злочинів. До таких ознак можна віднести:

- родовий об'єкт злочинів – це суспільні відносини з охорони основ національної безпеки України: її конституційного ладу, суверенітету, територіальної недоторканності, обороноздатності, вчинення злочину у формі лише прямого умислу, вчинення злочину шляхом дії, загальний та знижений вік кримінальної відповідальності суб'єктів даних злочинів, наявність спеціального виду звільнення від кримінальної відповідальності для злочину, передбаченого ст.110-1 КК України.

Під злочинами проти основ національної безпеки України слід розуміти суспільно небезпечні діяння (злочини), що посягають на відносини, які забезпечують умови з охорони основ національної безпеки України у політичній та економічній сферах, у сфері державного суверенітету, територіальної цілісності, недоторканості та обороноздатності держави, у сфері

науково-технічної, інформаційної, екологічної безпеки України від зовнішніх та внутрішніх загроз, вчинені з прямим умислом і спеціальною метою, та передбачені КК України.

Висновки до Розділу 1

Під злочинами проти основ національної безпеки України необхідно розуміти, передбачені КК України, вчинені з прямим умислом і спеціальною метою суспільно небезпечні діяння (злочини), що посягають на відносини, що забезпечують умови з охорони основ національної безпеки України у політичній та економічній сферах, у сфері державного суверенітету, територіальної цілісності, недоторканості та обороноздатності держави, у сфері науково-технічної, інформаційної, екологічної безпеки України від зовнішніх та внутрішніх загроз.

Злочини проти основ національної безпеки України належать до тяжких або особливо тяжких, оскільки несуть загрозу державі, а тому й правопорядку також. Саме це робить необхідними їх криміналізацію та привернення до них особливої уваги правоохоронних органів. У свою чергу законодавець зобов'язаний своєчасно реагувати на загрозливі події і піддавати криміналізації діяння, що можуть нести загрозу національній безпеці у сучасних умовах.

Відповідно до статті 1 Закону України «Про національну безпеку України», національною безпекою України є захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу, а також інших національних інтересів України від реальних і завуальованих загроз.

Подальший розвиток відповідальності за злочини проти основ національної безпеки відбувається відповідно до суспільних процесів, які мають місце у державі. Нові кримінально-правові норми, які були вищесказані у першому та другому підрозділі спрямовані на:

- активізацію діяльності державних органів та органів місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства, юридичних та

фізичних осіб, щодо захисту основ конституційного устрою, прав та свобод людини і громадянина;

– забезпечення цілісності та національної безпеки держави, виявлення та ліквідації причин та умов, що сприяють посяганням на національну безпеку, а також:

- попередження;
- виявлення
- зупинення такої злочинної діяльності й ліквідації її наслідків.

РОЗДІЛ 2. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ СКЛАДІВ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

2.1. Об'єкт та об'єктивна сторона злочинів проти основ національної безпеки України

Злочини проти основ національної безпеки України є найбільш небезпечними посяганнями на суспільні зв'язки, які вбезпечують державну безпеку, обороноздатність, незалежність країни, її конституційний лад. Без належної кримінально-правової охорони цих суспільних вартостей недопустима звичайна діяльність держави та належних її інститутів. Без стабільності в суспільстві неімовірна й ефективна боротьба зі злочинністю, в такому випадку і з такими небезпечними злочинами, як вбивства, зґвалтування, розбої та ін. Тому в КК України статті про відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України розглядаються в I розділі Особливої частини.

Об'єктом злочину є суспільні відносини між людьми, що існують у суспільстві та охороняються нормами кримінального законодавства. Зрозуміло, що при цьому йдеться тільки про найважливіші, найбільш значущі для інтересів суспільства і держави відносини, яким злочинні посягання завдають або можуть завдати значної шкоди [7]. Відносини, які не підпадають під сферу правового регулювання (звичаєві, моральні, партійні тощо), а також правом заборонені (наприклад, відносини, що виникли внаслідок згоди між правопорушниками про вчинення злочину), не можуть бути об'єктом злочину. Суспільні відносини завжди мають об'єктивний характер, існують поза і незалежно від людської свідомості, а отже, і незалежно від самого кримінального закону, і є первинними щодо нього. Більше того, суспільні відносини є первинними щодо самого злочину. Оскільки злочин завжди посягає на об'єктивно існуючий об'єкт, певну реальність, то він не може завдати шкоду тому, чого немає в об'єктивній дійсності.

Таким чином, об'єкт злочину – це охоронювані кримінальним законом суспільні відносини, на які посягає злочин, завдаючи їм певної шкоди або створюючи загрозу завдання такої шкоди [11].

Правильне встановлення об'єкта злочину має важливе теоретичне та практичне значення. Саме об'єкт суттєво сприяє визначенню поняття злочину, значною мірою впливає на зміст об'єктивних і суб'єктивних ознак злочинів, є провідним критерієм для класифікації злочинів, а також для побудови системи Особливої частини КК України.

Спробуємо з'ясувати, що розуміється під загальним поняттям об'єкта злочину взагалі, оскільки це поняття виходить за межі кримінально-правового пізнання.

Можна з'ясувати, на які об'єкти національної безпеки наважуються злочини, заздалегідь передбачені статтями 109-114 КК України. Детальний аналіз об'єктів злочинів даних статей (як частин складів злочинів) і об'єктів національної безпеки відповідно до Закону «Про основи національної безпеки України»:

1. Об'єктом злочину, за ст. 109 «Дії спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади» КК України є порядок діяльності вищих органів державної влади, встановлений Конституцією і законами України, безпека держави у політичній сфері.

2. Об'єктом злочину, за ст. 110 «Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України» КК України є безпека держави у політичній і військовій сферах, її територіальна цілісність

3. Об'єктом злочину, за ст. 111 «Державна зрада» КК України є державна безпека України у будь-якій із перелічених у статті сфер.

4. Об'єктом злочину, за ст. 112 «Посягання на громадського чи державного діяча» КК України є безпека держави у політичній сфері, нормальне функціонування вищої державної влади.

5. Об'єктом злочину, за ст. 113 «Диверсія» КК України є безпека держави в економічній, військовій, екологічній і будь-яких інших сферах.

6. Об'єктом злочину, за ст. 114 «Шпигунство» КК України є державна безпека у політичній, економічній, інформаційній, військовій, науково-технічній сферах

Як уже зазначалося, під основами національної безпеки (статті 109-114 КК України) розуміють пріоритетні національні інтереси. Виходячи із наведеного в таблиці аналізу, бачимо державну безпеку та пріоритетні національні інтереси. Але куди поділося створення громадянського суспільства, розвиток демократичних інститутів для забезпечення прав і свобод людини та громадянина, досягнення національної злагоди, політичної та соціальної стабільності, гарантування прав української нації та національних меншостей України, виготовлення самодостатньої соціально орієнтованої ринкової економіки, забезпечення екологічно та технологічно безпечних умов життєдіяльності суспільства.

Кожен злочин завжди посягає на певний об'єкт, спричиняє йому шкоду або створює загрозу заподіяння такої шкоди. Будучи одним із чотирьох елементів складу злочину, об'єкт злочину дає можливість визначити суспільно-політичну сутність злочину, з'ясувати його суспільно небезпечні наслідки. Чим більш важливим є об'єкт, тим більш небезпечним є злочин, а отже, тим більш пріоритетною повинна бути кримінально-правова охорона даного об'єкта.

Довгий час під об'єктами злочинів розуміли зокрема, конкретні відносини, речі та стани осіб чи речей автор книги «Кримінальна психологія» С. В. Познишев, матеріальні та нематеріальні цінності, суспільні інтереси, охоронювані кримінальним правом блага. Проте найпослідовнішим і найпоширенішим є визнання об'єкта злочину в якості суспільних відносин. Висновок про те, що об'єктом злочину є суспільні відносини, ґрунтується також і на чинному кримінальному законодавстві (напр., статті 1, 11, 111, 258, 377 КК України). Однак деякі статті КК найчастіше всього вказують не на сам об'єкт злочину, а на окремі елементи суспільних відносин, які охороняються кримінальним законом (напр., статті 115-118, 146, 152, 162, 296, 331 КК

України), або на різноманітні норми права, що регулюють відповідні суспільні відносини (напр., статті 143, 202, 213, 223, 236, 240 КК України) [13].

Визнання суспільних відносин об'єктом злочину впливає із загального вчення про суспільну сутність і призначення кримінального права, яке покликане охороняти найцінніші соціальні здобутки – особу (як сукупність суспільних властивостей і ознак людини та громадянина), її життя, здоров'я, волю, недоторканність, власність та інші законні права й свободи. Об'єктом кримінально-правової охорони є також і громадський порядок, громадська безпека, довкілля, конституційний устрій України тощо. У ст. 1 КК наводиться перелік найбільш важливих, найголовніших об'єктів, що перебувають під кримінально-правовою охороною. Проте повний і вичерпний перелік таких об'єктів міститься в Особливій частині цього Кодексу, де встановлюється і кримінальна відповідальність за конкретні посягання на них [2].

Завдяки об'єкту як суспільним відносинам визначається небезпека протиправної поведінки особи, відокремлюється її соціальний зміст – суспільна небезпека. Ст. 11 КК закріплює, що злочином є передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину. Звідси, злочинним слід вважати все те, що посягає на суспільні відносини, які охороняються кримінальним законом. Якщо об'єктом кожного злочину є певні суспільні відносини, то неможливо водночас визнавати об'єктом окремих злочинів щось інше (майно, речі, предмети, норми права тощо). В іншому разі це може призвести до неправильної соціальної оцінки та юридичної кваліфікації злочину.

Останнім часом у вітчизняній кримінально-правовій науці поставлено під сумнів визнання об'єктом злочину суспільних відносин і пропонувану замість цього інше – соціальні цінності. Такий аксіологічний підхід до об'єкта впливає насамперед із положень Конституції України, в якій найвищою соціальною цінністю визнаються людина, її життя й здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека [1]. На цій підставі поняття «соціальні цінності» пропонується автоматично та беззаперечно перенести на ґрунт кримінального

права. При цьому не зовсім враховуються історичні традиції, специфіка кримінально-правової галузі та її окремих інститутів.

Наприклад, в Особливій частині КК більш пріоритетною визнається охорона такого об'єкта, як національна безпека (розділ I «Злочини проти основ національної безпеки України»), а людське життя та здоров'я посідають лише друге місце (розділ II «Злочини проти життя та здоров'я особи»). Крім того, замість конституційних термінів «людина» і «громадянин» у більшості розділів вживається узагальнюючий термін «особа» (розділи II, III, IV Особливої частини КК).

Отже, завдяки об'єктові з'ясовується характер і ступінь суспільної небезпеки злочину, вирішується питання про правильну кваліфікацію діяння, а також про його відмежування від суміжних суспільно небезпечних посягань. Усе це дозволяє дійти висновку, що вчення про об'єкт злочину є одним із ключових у кримінально-правовій науці [10].

2.2. Ознаки суб'єктивної сторони злочинів проти основ національної безпеки України

Суб'єктом злочину кримінальне право визнає фізичну осудну особу (людину), яка досягла до моменту вчинення злочину певного віку, та вчинила суспільно небезпечне діяння, заборонене кримінальним законом, і здатна понести за нього кримінальну відповідальність. Тут необхідно зазначити, що вперше в КК України 2001 р. у ч. 1 ст. 18 дається законодавче визначення суб'єкта злочину: «Суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого, відповідно до цього Кодексу, може настати кримінальна відповідальність» [23], а також сформульоване визначення спеціального суб'єкта – ч. 2 ст. 18 КК України: «Спеціальним суб'єктом злочину є фізична осудна особа, що вчинила злочин у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність за злочин, суб'єктом якого може бути лише певна особа» [23]. Відсутність будь-якої з ознак загального, а для спеціального – ознак

спеціального суб'єкта злочину, виключає склад конкретного злочинного діяння й застосування до особи покарання. Ці вимоги стосуються і злочинів, передбачених розділом 1 Особливої частини КК України. Така значущість суб'єкта цих злочинів потребує значної уваги до його дослідження і, зокрема до класифікації суб'єктів. Аналіз юридичної, філософської, медичної і психологічної літератури окреслив основні теоретичні й методологічні проблеми вчення про суб'єкт злочину в науці кримінального права. З дослідження цієї літератури видно, що під методологією розуміють насамперед вчення щодо принципів побудови, форм і способів науково-пізнавальної діяльності, вчення про структуру, логічної організації, а також щодо методів і засобів цієї діяльності. Виходячи із зазначеного, слід погодитися з думкою В.Г. Павлова, що методологія дає змогу представити вчення про суб'єкт злочину взагалі, а на нашу думку, і про суб'єкт досліджуваних злочинів з історико-філософських, правових і теоретичних позицій, допомагає визначити найбільш перспективні напрями цього вчення, ґлибше пізнати логіку існуючих проблем, виявити і закріпити важливі пріоритети при їх дослідженні [24]. Під методологією розуміють: вчення щодо принципів побудови, форм і способів науково-пізнавальної діяльності; вчення про структуру логічної організації, а також щодо методів і засобів цієї діяльності. Термін «методологія» в літературі у широкому розумінні використовується як філософське вчення про методи пізнання [25, 365-367]. У вузькому розумінні під методологією розуміють сукупність пізнавальних засобів, розроблених на основі принципів всезагальної методології, що мають методологічне значення в конкретній сфері пізнання і практики. Крім того, під методологією розуміють систему принципів наукового дослідження, оскільки методологія визначає, якою мірою зібрані факти можуть слугувати і відповідати об'єктивному знанню [26, 139]. Якщо розглядати проблеми дослідження суб'єкта злочину з позиції методології теоретичних концепцій в українському і російському кримінальному праві, то, незважаючи на різне ставлення дореволюційних вітчизняних криміналістів до філософських і кримінально-правових теорій, у більшості своїй вони були єдині в тому, що

суб'єктом злочину може бути тільки фізична особа, і виступали проти кримінальної відповідальності юридичних осіб [27, 107].

Проблема осудності і неосудності особи, яка вчинила злочин, що є однією з основних у теорії кримінального права щодо суб'єкта злочину, вирішувалися представниками різних шкіл по-різному. Що ж стосується віку суб'єкта, як однієї з головних його ознак, то дослідження зводилося до різних класифікацій злочинних елементів, або до розгляду їх вікових особливостей з позиції особистісних особливостей злочинця. Звичайно, вивчення свободи волі, осудності, неосудності та інших питань, що пов'язані з поведінкою людини в суспільстві, не можливо обґрунтувати і вирішити поза проблемою суб'єкта злочину, з якою тісно пов'язані різні інститути кримінального права. Висвітлення питань методології в кримінально-правових дослідженнях та літературі цього ж напрямку щодо суб'єкта злочину обмежувалося лише вказівкою авторів на діалектичний матеріалізм як всезагальний метод наукового пізнання, а приватно-наукові методи були в затінку і потребували дослідження. Важливе значення для розуміння теоретичних і методологічних проблем поняття «суб'єкт злочину» мало дослідження радянськими та сучасними фахівцями в галузі кримінального права філософського поняття свободи волі в її матеріалістичному розумінні, а також таких ознак суб'єкта злочину, як вік, осудність і неосудність [27, 107].

Важливою стороною дослідження суб'єкта злочину і, зокрема, суб'єкта складів злочинів проти основ національної безпеки є вивчення такого складного питання в науці кримінального права і кримінології, як співвідношення понять «суб'єкт злочину» і «особистість злочинця», які іноді ототожнюються. Методологічною основою дослідження цієї проблеми є як поглиблене вивчення самого злочинного діяння на різних етапах розвитку нашої держави, так і вдосконалення кримінального законодавства з метою більш ефективної боротьби зі злочинністю, у тому числі з екологічною злочинністю.

Поняття «суб'єкт злочину» і «особистість злочинця» хоча й близькі, але не тотожні. Крім того, вони мають різний обсяг, а саме – поняття «суб'єкт злочину» вужче, ніж поняття «особистість злочинця» [28, 23]. Поняття «суб'єкт злочину» ґрунтується на конкретних положеннях, сформульованих у кримінальному законі, і виходить із методологічних передумов філософських і кримінально-правових теорій.

«Суб'єкт злочину» – це термін кримінально-правовий, який скоріше визначає юридичну характеристику особи, яка вчинила злочин, і відрізняється від кримінологічного поняття «особистість злочинця». Натомість «особистість злочинця» як більш об'ємне поняття, розкривається через соціальну суть особи, а також через складний комплекс ознак, властивостей, зв'язків, відносин, моральний і духовний світ, що характеризують її, взятих у взаємодії з індивідуальними особливостями і життєвими фактами, що лежать в основі злочинної поведінки [27, 107].

Крім того, стосовно суб'єкта злочину також існує проблема його класифікації. Адже, як відомо, в юридичній літературі існують різні погляди на класифікацію суб'єктів злочину. Деякі автори стверджують, що ними можуть бути як приватні, так і службові особи [28, 131-141]. Інші вважають, що суб'єктами злочинів можуть бути будь-які особи.

Існує думка, що суб'єктом злочину можуть бути як громадяни, так і службові особи. У теорії кримінального права суб'єкти злочинів також класифікуються на загальний і спеціальний [29, 120]. Така суперечлива класифікація суб'єктів злочину, їх тлумачення в науці кримінального права та судовій практиці не може надати допомоги судам та правоохоронним органам у справі боротьби зі злочинними проявами.

Положення, що склалося, зумовлює необхідність більш поглибленого дослідження суб'єкта злочинів проти основ національної безпеки України. З цією метою перш за все звернемося до термінології, що використовується авторами для позначення суб'єкта конкретного злочинного діяння.

Так, В.Я. Тацій при позначенні суб'єкта злочину, використовує термін «приватна особа». Ми підтримуємо позицію В.К. Матвійчука про те, що поняття «приватна особа» не зовсім точно відображає той зміст, який названі автори йому намагаються надати [30]. Перш ніж зробити спробу пояснити свою точку зору про це поняття, слід зазначити, що в кримінальному праві зміст терміна «приватна особа» до того часу не був розроблений. Ним автори існуючих підручників з кримінального права, курсів кримінального права, монографічної літератури, навчальних посібників і статей називають суб'єктів складів злочинів, що стосуються основ національної безпеки України. При цьому не дають пояснення, на відміну від поняття «службова особа», якими ж ознаками повинна володіти приватна особа. Разом з тим розробка ознак приватної особи має не тільки теоретичне, але й істотне практичне значення, на чому акцентував увагу В.К. Матвійчук [30], що я й спробую аргументувати при визначенні суб'єкта злочину, передбаченого КК України. Щоб отримати з цього питання більш або менш вичерпну відповідь, важливо дійсно дати тлумачення терміна «приватна особа», з'ясувати, який зміст в нього вкладається, і що власне під ним треба розуміти, як його треба аргументувати.

Згідно зі «Словарем русского языка» С. Ожегова, слово «частный» означає «являющийся отдельной частью чего-либо, не общий, не типичный. Личный, не общественный, не государственный» [31, 717]. Близьке за значенням, хоча й вужче тлумачення терміна «приватний» пропонує «Толковый словарь русского языка» В. Даля: «относящийся к части, общему, исключение» [31, 583]. Дещо схоже розуміння дається терміну «приватний» у Великому тлумачному словнику сучасної української мови: «Який належить окремій особі (особам); не державний, не суспільний. Який стосується окремої особи (осіб) особистий – перев., у сполуч. зі сл. життя. Не пов'язаний зі службовою або суспільною діяльністю, який не має офіційного значення ... виконується поза державною службовою ... який не перебував на державній службі ... Приватним способом: а) неофіційно; б) для окремої особи або поза державною службою ...» [31, 926]. З існуючих тлумачень терміна «приватна»,

що є в словниках, звичайно, ще не можна визначити ознаки приватної особи. Нам видається, що для цієї мети ще додатково необхідно скористатись тими положеннями, що є в чинному кримінальному законодавстві (ст. 364 КК України), службова особа. У випадку вчинення цих злочинів неслужбовими і приватними особами останні мають ознаки загального суб'єкта і злочинні діяння не відносять до розряду вчинених службовими особами [41, 64]. Аналіз судової практики та вищезазначених поглядів дає можливість відібрати з них все позитивне і дати визначення суб'єкта злочинів, передбачених розділом першим Особливої частини.

Отже, суб'єктами злочинів проти основ національної безпеки України, як показує вивчення судової практики та аналіз складів злочинів цієї категорії, є фізичні, осудні особи, які до моменту вчинення злочину досягли 16-річного віку (суб'єктами злочинів, передбачених ст. ст. 112, 113 КК України можуть бути особи, які до моменту вчинення злочину досягли 14-річного віку). Для двох складів злочинів, передбачених ст. ст. 111, 114 КК України є характерний спеціальний суб'єкт:

1) для злочину, передбаченого ст. 111 КК України – це тільки громадяни України;

2) для злочину, передбаченого ст. 114 КК України – це тільки громадяни іноземної держави або особи без громадянства.

Для двох злочинів суб'єкт злочину є кваліфікуючою ознакою (за ст.ст. 109, 110 КК України) – це представник влади. Слід звернути увагу, що представником влади є така особа, яка перебуває на службі в органах державної влади та наділена владними повноваженнями, виконує владні функції (наприклад: депутат місцевої влади, голова суду, працівник міліції та ін. – ст. 364 КК України) [27, 109].

Отже, суб'єктами злочинів, передбачених розділом першим Особливої частини КК України можуть бути:

1) за ч. 1, 2 ст. 109 КК України – фізична, осудна особа, яка до моменту вчинення злочину досягла 16-річного віку (службова – крім представника

влади, неслужбова або приватна особа), а за ч. 3 ст. 109 КК України представник влади, а за іншими ознаками ті суб'єкти злочину, що нами позначені для ч.1 та 2 цієї статті;

2) за ч. 1, 2 і 3 ст. 110 КК України – фізична, осудна особа, яка до моменту вчинення злочину досягла 16- річного віку (службова – крім представника влади, неслужбова або приватна особа), а за ч. 2 і 3 за ознакою представник влади, лише представник влади;

3) за ст. 111 КК України – фізична, осудна особа, яка до моменту вчинення злочину, досягла 16-річного віку, громадянин України (службова, неслужбова або приватна особа);

4) за ст. 112 КК України – фізична, осудна особа, яка до моменту вчинення злочину, досягла 14-річного віку (службова, неслужбова або приватна особа);

5) за ст. 113 КК України – фізична, осудна особа, яка до моменту вчинення злочину, досягла 14-річного віку (службова, неслужбова або приватна особа);

6) за ст. 114 КК України фізична, осудна особа, громадянин іноземної держави або особа без громадянства, яка до моменту вчинення злочину, досягла 14-річного віку (службова, неслужбова або приватна особа).

До злочинів проти конституційних основ національної безпеки слід відносити ті суспільно небезпечні діяння, передбачені Кримінальним кодексом України, як злочини, які здатні заподіювати істотну шкоду реалізації основних напрямів діяльності держави щодо забезпечення захищеності життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам і, відповідно, вчиняються всупереч приписам Конституції України. Тобто, на відміну від інших злочинів проти основ національної безпеки України, а саме на відміну від злочинів проти основ зовнішньої безпеки (ст. ст. 111, 114 КК України) та злочинів проти основ внутрішньої безпеки і економічної системи

України (ст. 113 КК України) [46, 146], є група злочинів, що полягають у вчиненні діянь, які мають спеціальну протиправність – конституційну. До таких злочинів, злочинів проти конституційних основ національної безпеки, належать: з

- злочини, передбачені ст. 109 КК України «Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади»;

- злочини, передбачені ст. 110 КК України «Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України»;

- злочини, передбачені ст. 112 КК України «Посягання на життя державного чи громадського діяча».

Про доцільність виокремлення злочинів проти конституційних основ національної безпеки України свідчить і зарубіжний досвід, адже в кодексах багатьох держав на їх наявність прямо вказується у назвах відповідних розділів. Розглядаючи склади злочинів проти конституційних основ національної безпеки, необхідно підкреслити особливе значення їх суб'єктивної сторони. Саме цей елемент таких складів, багато в чому обумовлює визнання злочином посягань на конституційні основи національної безпеки [32]. При аналізі ознак суб'єктивної сторони злочинів, передбачених ст. ст. 109, 110 та 112 КК України, доцільно спиратися на визначення суб'єктивної сторони, запропоноване В. А. Ломако: «Суб'єктивна сторона злочину – це внутрішня сторона злочину, тобто психічна діяльність особи, що відображає ставлення її свідомості і волі до суспільно небезпечного діяння, котре нею вчиняється, і до його наслідків. Зміст суб'єктивної сторони складу злочину характеризують певні юридичні ознаки. Такими ознаками є вина, мотив та мета вчинення злочину» [33, с.142].

Характеризуючи суб'єктивну сторону злочинів, передбачених ст. 109 КК України, автори коментарю за редакцією М. І. Мельника та М. І. Хавронюка зазначають: «Суб'єктивна сторона злочину характеризується виною у вигляді прямого умислу. Крім того, для цього злочину у перших двох його формах

характерною є спеціальна мета: насильницька зміна чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади. Насильницьким слід вважати такий спосіб дій, для якого характерним є застосування сили, у тому числі озброєної, інших засобів незаконного примусу.

Для публічних закликів до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади і для розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій закон не передбачає зазначену мету як обов'язкову ознаку складу: відповідальність за ці дії має нести й особа, яка вчинила їх за дорученням інших осіб за грошову винагороду, тобто з корисливою метою» [34, с. 228]. І. В. Діордіца вважає, що суб'єктивна сторона дій, спрямованих на незаконну зміну конституційного ладу України чи незаконне здобуття державної влади в Україні, характеризується наявністю вини у вигляді прямого умислу і, крім того, характерною є спеціальна мета – незаконна зміна конституційного ладу України чи незаконне здобуття державної влади в Україні [35]. О. Ф. Бантишев та О. В. Шамара висловилися так: «Злочин, відповідальність за який визначено ст. 109 КК, передбачає наявність у винного (винних) прямого умислу й мети насильницької зміни або повалення конституційного ладу, мети захоплення державної влади (ч. 1 ст. 109 КК України). Те, що злочин вчинюється навмисне, варто було вказати в диспозиції ст. 109 КК України, як це було зроблено в ст. 110 КК України.

Друга частина зазначеної статті КК України передбачає відповідальність за публічні заклики до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу, до захоплення державної влади, а також розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій, що так само зумовлює наявність у винного такої мети. Ігнорування мети може спричиняти притягнення до кримінальної відповідальності інакодумців; притягнення громадян до кримінальної відповідальності за неперевірену балаканину як за злочин проти основ національної безпеки» [36].

Вивчення наукових поглядів стосовно суб'єктивної сторони злочинів, передбачених ст. 110 КК України, демонструє наступне. Автори коментаря за ред. М. І. Мельника та М. І. Хавронюка зазначають: «Суб'єктивна сторона злочину характеризується виною у вигляді прямого умислу. При цьому для першої форми цього злочину характерною є також наявність спеціальної мети – змінити межі території України [37].

Якщо особа вчинює певні дії з метою зміни меж території областей, інших адміністративних одиниць без намагання змінити зовнішні межі території України, відповідальність за ст. 110 виключається. У разі, коли такі дії вчинено службовою особою, вони можуть бути кваліфіковані за ст. ст. 364, 365, 366, а військовою службовою особою – за ст. ст. 423, 424, 366. Для публічних закликів до вчинення дій, спрямованих на зміну меж території (державного кордону) України, і для розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій зазначена мета не є обов'язковою ознакою складу. Відповідальність за ці дії має нести й особа, яка особисто не має такої мети» [38]. В цьому коментарі і щодо злочинів, передбачених ст. 110 КК України, здійснюється розподіл форм вчинення злочину на «дії, з метою...» та інформаційні дії у вигляді «публічних закликів» та «поширення матеріалів», і також заперечується визнання мети злочину обов'язковою ознакою для всіх форм вчинення злочину.

Науковці та кандидати юридичних наук, підходять до визначення ознак суб'єктивної сторони злочинів, передбачених і ст. 110 КК України, також більш спрощено: «Суб'єктивна сторона цього злочину – прямий умисел, що поєднаний із спеціальною метою змінити межі території або державного кордону України» [39]. О. Ф. Бантишев та О. В. Шамара висловилися так: «Посягання на територіальну цілісність і недоторканість України – злочин, який учиняється навмисно, що підкреслив законодавець у диспозиції ст. 110 КК України. Умисел при цьому, безперечно, є прямим. Кожна з дій, про які йдеться в ст. 110 КК України, передбачає наявність у винного чи винних спеціальної мети – зміну меж території або державного кордону України на порушення

порядку, встановленого Конституцією України, які призвели до загибелі людей або інших тяжких наслідків» [36]. Таким чином, і для злочинів, передбачених ст. 110 КК України, обов'язковими ознаками суб'єктивної сторони виступають вина – в умисній формі, та спеціальна мета – зміну меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України. У теорії кримінального права сформувалися різні підходи і до визначення ознак суб'єктивних посягань на життя державного чи громадського діяча. Характеризуючи суб'єктивну сторону злочинів, передбачених ст. 112 КК України.

Водночас, на думку І. Мельника та М. І. Хавронюка: «Суб'єктивна сторона злочину характеризується виною у вигляді прямого умислу: особа усвідомлює, що вона посягає на життя державного чи громадського діяча і бажає спричинити його смерть. Мотивами вчинення злочину можуть бути тільки два: бажання припинити державну чи громадську діяльність певної особи або помста за таку діяльність. У будь-якому разі для кваліфікації злочину за ст. 112 КК України достатньо, щоб ініціатор посягання на життя державного чи громадського діяча (замовник, а за відсутності замовника – організатор, підбурювач чи хоча б один із виконавців, коли їх двоє і більше) керувався вказаними вище мотивами. Інші співучасники можуть діяти з корисливим мотивом, із бажання допомогти ініціатору тощо. В окремих випадках це може мати значення для кваліфікації їхніх дій.

Посягання на життя державного діяча не кваліфікується за ст. 112 КК України, коли воно вчинене для зведення особистих рахунків, коли його мотивами є ревності, намагання уникнути відповідальності, хуліганський мотив тощо. Наявність у особи відповідної мети знаходиться за межами складу злочину, передбаченого ст. 112 КК України, і може свідчити про необхідність кваліфікації її дій за сукупністю злочинів, передбачених ст. 111 КК України (у формі надання іноземній державі, іноземній організації чи їх представникам допомоги у про веденні підривної діяльності проти України) або ст. 109 КК України (у формі дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення

конституційного ладу або захоплення державної влади) і ст. 112 КК України посягання на життя державного чи громадського діяча, вчинене у зв'язку з його державною чи громадською діяльністю, повністю охоплюється ст. 112 КК України і додаткової кваліфікації за п. 8 ст. 115 КК України не потребує».

Дане питання, в юридичному коментарі О.С. Сотулою, розкрито, що фактично, здійснюється розподіл форм вчинення злочину на «дії, з метою...» та інформаційні дії у вигляді «публічних закликів» та «поширення матеріалів», проте питання про обов'язковість ознаки «мета злочину» і для інформаційних дій не можна визнати аргументовано вирішеним [44]. О. С. Сотула вважає, що «посягання на життя державного чи громадського діяча може здійснюватись тільки з прямим умислом. Зміст його інтелектуального та вольового моментів з огляду на те, що суспільно небезпечні наслідки посягання на життя державного чи громадського діяча лежать за межами складу злочину, визначається ставленням винного до самого суспільно небезпечного діяння. Зміст умислу характеризується сукупністю тих об'єктивних ознак посягання на життя державного чи громадського діяча, які відбиваються у свідомості винного і мають значення для кваліфікації вчиненого. Інтелектуальний момент умислу при посяганні на життя державного чи громадського діяча містить у собі усвідомлення об'єкта злочину, характеру дій, а також суспільної небезпеки та протиправності такого посягання. Вольовий момент полягає, перш за все, у бажанні вчинити вбивство державного чи громадського діяча. Вчинення посягання на життя державного чи громадського діяча з непрямим умислом неможливе».

О. Ф. Бантишев та О. В. Шамара наголошують: «Цей злочин учиняється, як від значено в диспозиції ст. 112 КК України, у зв'язку з державною чи громадською діяльністю потерпілого. Тобто мотивом злочину є саме державна або громадська діяльність потерпілого, яка чомусь не задовольняє винного (винних). За наявності інших мотивів незалежно від особи потерпілого діяння винного повинні кваліфікуватися як злочин проти життя особи:

– ст. 115 КК України (умисне вбивство);

- ст. 121 (умисне тяжке тілесне ушкодження);
- ст. 122 (умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження);
- ст. 125 (умисне легке тілесне ушкодження);
- ст.119 (вбивство через необережність) КК України» [38, 116].

Сприймаючи наведені позиції позитивно, слід зауважити, що у сучасний період у науці кримінального права все частіше починають розрізняти суб'єктивну сторону злочину як явище реальної дійсності та суб'єктивну сторону складу злочину, особливо у тих випадках, коли йдеться про злочини, передбачені так званими «формальними» складами в частині свідомості та волі людини, що вчиняє злочин, стосовно діяння та його наслідків. Оскільки законодавче визначення умислу та необережності, передбачене ст. ст. 24 і 25 КК України, відображає ставлення винного як до діяння, так і до наслідків, низка вчених вважає, що таке визначення може застосовуватись тільки до злочинів з так званим «матеріальними» складами, тоді як у злочинах з так званих «формальними» складами, на їхню думку, суспільно небезпечний результат органічно включається в дію, тому свідомість і воля винної особи спрямовані безпосередньо лише на саму дію. Ця позиція останнім часом викликає багато заперечень.

Так, В. П. Ємельянов вважає її неточною. Оскільки законодавець, на його думку, надав визначення умислу та необережності не стосовно складу злочину, а стосовно злочину як явища реальної дійсності «Злочин, як і будь-яке посягання на якийсь об'єкт, неминуче призводить до виникнення тих чи інших наслідків, і у винної особи завжди присутнє повне психологічне ставлення не тільки до власних діянь, а й до їх наслідків, незалежно від того, передбачені ознаки цих наслідків у відповідних складах злочинів чи ні» [40, с. 209].

М. В. Семикін, підтримуючи цю позицію, наводить на її користь такі аргументи: «Важко уявити, щоб у реальній дійсності вимагач бажав тільки пред'явити вимогу і його воля була в цей момент не спрямована на отримання результату, щоб особа, яка вчиняє розбійний напад, бажала здійснити лише сам факт нападу і не бажала при цьому ніяких інших наслідків» [41, с. 125–126].

Продовжуючи думку про наслідки розбійного нападу, О. О. Горішний зазначає: «Хоча склад розбою в законі сформульований як так званий формальний і усічений. Однак це не означає, що особи вчиняють ці дії в реальній дійсності. Усвідомлюючи їх суспільно небезпечний характер, не передбачають настання конкретних наслідків, заради яких вони зважилися на вчинення злочину, і це не означає, що в реальній дійсності ці наслідки не відбуваються. Заперечення передбачення настання суспільно небезпечних наслідків і бажання настання цих наслідків при вчиненні особою умисного злочину взагалі, і розбою зокрема, робить цей злочин лише таким, що не має мети і сенсу».

Слід погодитися із цією позицією, оскільки вона знаходить і законодавче, і практичне підтвердження. Спроби охарактеризувати суб'єктивну сторону злочину з позиції ознак складу злочину, сформульованого як формальний склад, породжують певні протиріччя.

О. С. Сотула, аналізуючи суб'єктивну сторону посягання на життя державного чи громадського діяча, робить висновок, що «зміст інтелектуального та вольового моментів суб'єкта посягання з огляду на те, що суспільно небезпечні наслідки посягання на життя державного чи громадського діяча лежать за межами складу злочину, визначається відношенням винного до самого суспільно небезпечного діяння», й одразу стверджує, що вольовий момент полягає перш за все в бажанні вчинити вбивство державного чи громадського діяча.

Представлена О. С. Сотулою характеристика суб'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 112 КК України, фактично не відрізняється від характеристики умисного вбивства, передбаченого ст. 115 КК України. Але науковець чомусь не звертає увагу на головні особливості суб'єктивної сторони посягання на життя державного чи громадського діяча – чітко виражену антидержавну, антиконституційну спрямованість діяння, яка і відрізняє цей злочин від звичайного умисного вбивства чи замаху на нього

Специфіка суб'єктивної сторони злочинів, передбачених статтями 109, 110 та 112 КК України, які посягають на конституційні основи національної безпеки України, полягає в тому, що при вчиненні цих діянь особа усвідомлює їх суспільну небезпечність й антиконституційний характер, передбачає, що результатами цих діянь будуть наслідки у вигляді заподіяння фактичного збитку або створення небезпеки, реальної можливості заподіяння фактичного збитку національним інтересам у конституційній сфері, і бажає настання таких наслідків.

На останок, слід зазначити що в юридичній літературі мотив не є обов'язковими ознаками злочинів проти основ національної безпеки України. Вони можуть бути різними і мають кримінально-правове значення переважно як обставини, які пом'якшують чи обтяжують покарання (ст. ст. 66 та 67 КК України). Але при цьому прямо вказується, що винятком є злочин, передбачений ст. 112 КК України, оскільки мотивом посягання на життя державного чи громадського діяча є бажання припинити діяльність певної особи як державного чи громадського діяча або помста за таку діяльність.

2.3. Сутність та правова природа санкцій злочинів проти основ національної безпеки України

В умовах зовнішньої агресії проти України, особливого значення набирає механізм захисту національної безпеки України. Цей механізм може благополучно діяти й убезпечити виконання погоджених перед ним мету тільки за умови його відповідного правового регулювання. Одним важливим засобом захисту національної безпеки України є встановлення кримінальної відповідальності за злочини, що наважуються на самі засади існування нашої території держави та її суспільства. Установлення в законі та реалізація на практиці, видів і розмірів покарання, що застосовуються за вчинення певних злочинів у свою чергу, неможлива без установлення чіткої та належно зведеної

системи санкцій за злочини певного виду. Тому основний напрямок забезпечення незалежності України, прийняття сурових санкцій.

Дана мета полягає у визначенні закономірностей побудови санкцій за злочини проти основ національної безпеки, вираження проблемних моментів їх правового впорядкування та пропонування можливих шляхів їх рішення.

Зважаючи на важливість відносин в сфері забезпечення протидії злочинам проти основ національної безпеки України, дослідженню цих видів злочину присвячувалася досить велика кількість наукових робіт. Із них можна виділити наукові дослідження, проведені такими вченими, як В.А. Ліпкан, Ю.Є. Максименко, В.М. Желіховський, О.П.Дзьобань, Л.В. Мошняга, О.Ф. Бантишева, О.В. Шамара, Ю.В.Луценко, М.А. Рубашенко, О.С. Власюк, О.А. Чувакова, Н.С. Кончук.

Але, незважаючи на мовби велику кількість наукових праць, відданих проблематиці дослідження злочинів проти основ національної безпеки України, вагома кількість проблем залишилася без належного розгляду, особливо це стосується особливостей призначення покарання за злочини такого роду. Одним із векторів, який вимагає наукової розвідки в ракурсі призначення покарання за злочини проти основ національної безпеки України, є виокремлення ознак формування санкцій відповідних статей, у межах яких у подальшому буде призначатися покарання.

У сучасній кримінально-правовій літературі нерідко ставилося питання про проблемність науково-теоретичного мотивування побудови санкцій. Розроблення вищевказаного загалом вважається недосконалим і вимагає більш ґрунтовного дослідження цього правового явища [42, с. 588]. Насамперед ніж досліджувати властивості побудови системи санкцій за злочини проти основ національної безпеки України, варто чітко визначити методологічний підхід, через який це буде відбуватися.

У літературі зазначається, що сприятливі характеристики санкцій статей, Особливої частини Кримінального кодексу України, передбачають розгляд рішення, ступеня визначеності, сумарності. В Особливій частині КК України

передбачають декілька можливих видів покарання за один й той самий злочин, санкції, які, у свою чергу, можуть бути узгоджені з певними умовами за кількістю видів основних покарань. За ступенем визначеності можуть бути;

- виокремлені;
- абсолютно визначені;
- відносно визначені санкції.

В такому випадку, необхідно зауважити, що в Особливій частині КК України представлено лише порівняно визначені санкції, серед яких вірогідна кількість відносно визначених санкцій з частинами цілковитої визначеності. В Особливій частині КК України представлені як кумулятивні, так і некумулятивні санкції.

Так, розділ І «Злочини проти основ національної безпеки України» Особливої частини КК України з моменту прийняття до початку 2014 року мав статус єдиного розділу в Особливій частині КК України, до якого не внесено ніяких змін. Але у 2014 році ситуація в країні під впливом зовнішньої агресії різко загострилася, у зв'язку з чим відбулося поглиблення рівня пеналізації за декількома напрямками:

- 1) у санкцію ч. 3 ст. 110 КК України введено довічне позбавлення волі;
- 2) підвищено нижні межі санкцій багатьох статей або частин статей (ст. 110, ч. 1 ст. 111, ст. ст. 113, 114 КК України);
- 3) підвищено верхні межі санкцій усіх частин ст. 110 КК України;
- 4) усі санкції статей цього розділу переведено в розряд потенційно кумулятивних шляхом передбачення додаткового покарання у вигляді конфіскації майна (ст. ст. 109–114 КК України);
- 5) понижено перелік можливих основних видів покарань в окремих альтернативних санкціях (ч. ч. 1, 2 ст. 110 КК України). Крім того, у розділі І з'явилися дві принципово нові норми: ст. 110-2 «Фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України» і ст.

114-1 «Перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань» [43, с. 65].

Праці деяких авторів, підтверджують необхідність поглиблення відповідальності за вказані злочини, зазначаючи, що одним із правових напрямів забезпечення основ національної безпеки України є саме кримінально-правове забезпечення цих засад, яке належить до охоронних правових напрямів у цій сфері. Як відомо, КК має своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини та громадянина, власності, громадського ладу й безпеки, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру й безпеки людства, а також запобігання злочинам, для чого КК України визначає, які суспільно небезпечні діяння є злочинами та які покарання застосовуються до осіб, що їх учинили (ст. 1 КК України). Якщо бути більш точним, то КК України, встановлює не лише злочинність діяння, а і його караність та інші кримінально-правові наслідки діяння (ч. 3 ст. 3 КК України), адже мова йде не тільки про кару, що застосовуються до особи, визнаної винуватою у вчиненні злочину, а й про інші кримінально-правові наслідки вчиненого (звільнення від відповідальності, звільнення від покарання чи його відбування) та інші заходи кримінально-правового характеру як щодо фізичної особи (примусові заходи медичного характеру, спеціальна конфіскація, вимушені заходи виховного характеру), так і щодо юридичної особи (штраф, конфіскація, ліквідація) [44]. Саме тому санкції як нормативна регламентація застосування форм реалізації кримінальної відповідальності в усій її різноманітності піддаються неодмінному науковому досліджуванню, опрацюванню та розробленню.

Здійснений аналіз положення діючого КК України засвідчив, що розділ I КК України «Злочини проти основ національної безпеки» містить у загальній кількості 19 санкцій, з них:

1) 3 санкції є заохочувальними й передбачають можливість звільнення від кримінальної відповідальності осіб, які вчинили окремі злочини проти основ

національної безпеки (ч. 5 ст. 110-2 КК України, ч. 2 ст. 111 КК України, ч. 2 ст. 114 КК України);

2) альтернативних – 3 (ч. ч. 2, 3 ст. 109 КК України, ст. 112 КК України),

3) безальтернативних – 13.

Безальтернативні санкції – це, як засіб уникнення кримінальної відповідальності, установлюють позбавлення волі на певний строк.

Як альтернатива цьому виду покарання в інших санкціях виступає обмеження волі – у ч. ч. 2, 3 ст. 109 КК України, у ст. 112 КК України – довічне позбавлення волі.

Із зазначених 19 санкцій не виявлено ніякої абсолютно визначеної санкції. При цьому лише одна з досліджуваних санкцій має ознаки часткової визначеності, оскільки як альтернативу позбавленню волі на певний строк визначає покарання у вигляді довічного позбавлення волі, яке є покаранням безстроковим і не передбачає судового розгляду в термінах його призначення. Звідси з тих санкцій, що не є заохочувальними, усі 16 є санкціями порівняно конкретними. Усі вони мають чітко конкретний засіб впливу на покарання. В окремих санкціях (ч. 2 ст. 109 КК України, ч. 3 ст. 109 КК України) мінімальна межа покарання не визначена й установлюється з урахуванням положень Загальної частини КК України. Необхідності методики встановлення мінімуму та максимуму основного покарання у відносно визначених санкціях досліджуваного розділу не досліджували, оскільки це не є безпосередньо предметом дослідження. Але варто підкреслити, що окремі вчені відкрито заявляли про неможливість чіткої аргументації й установлення закономірностей у визначенні верхньої та нижньої меж санкцій [45, с. 53]. Незважаючи на це, у конструкції більшості санкцій розділу I Особливої частини КК України спостерігається плавне «перетікання» строків основного покарання в бік збільшення за наявності в певній статті декількох частин, які є кваліфікуючими, обставини, що містяться в них, обтяжують покарання. Але це питання, на мою думку, вимагає подальшого й більш глибокого розроблення науковцями, які займаються проблематикою побудови кримінально-правових санкцій.

Визначено, що практично в усіх інцидентах (окрім ч. ч. 1, 2 ст. 114-1 КК України), санкції злочинів проти основ національної безпеки є кумулятивними. Як додаткове покарання передбачається конфіскація майна (при чому вона виступає, як правило, у вигляді додаткового покарання (ч. ч. 1, 2, 3 ст. 109 КК України, ч. ч. 1, 2, 3 ст. 110 КК України, ч. 1 ст. 111 КК України, ст. 112 КК України, ст. 113 КК України, ч. 1 ст. 114 КК України). Непересічними в цьому випадку є санкції всіх частин ст. 110-2 КК України. Санкції частин цієї статті різняться від інших санкцій злочинів проти основ національної безпеки України за декількома властивостями:

1) вони передбачають обов'язковість призначення додаткового покарання;

2) санкції цих частин статей передбачають призначення двох додаткових покарань водночас – заборони посідати певні посади або займатися певною діяльністю та конфіскацію майна. Зіходячи з розгляду складів злочинів, передбачених ст. 110-2 КК України, призначення цих додаткових покарань, особливо заборони посідати певні посади або займатися певною діяльністю зумовлюється тим, що цей злочин полягає у фінансуванні дій, учинених з ціллю примусової зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України, а це переважно пов'язується з посіданням певних посад або зайняттям фінансовою діяльністю. Автори узагалі досить своєрідно трактують, що необхідно додавати зміни в санкції ст. ст. 109-111 КК України шляхом їх доповнення додатковими розправами у виді обмеження на певний строк права обирати й бути обраними до органів державної влади та місцевого самоврядування (як під час відбування покарання, так і після нього), права на державну службу та службу в органах місцевого самоврядування (після відбуття покарання), незалежно від того обіймала особа таку посаду чи ні [3, с. 142].

Аналіз санкцій розділу I «Злочини проти основ національної безпеки» засвідчив, що загалом формування санкцій відбулося з додержанням вимог і принципів побудови санкцій статей Особливої частини КК України, але не без

винятків. Серед найбільш достеменних помилок, що виявляються в конструкції санкції, окремі вчені виділяють такі:

1) у деяких випадках законодавець у різних статтях і навіть у різних частинах однієї статті певний вид покарання називає по-різному;

2) виявляється певна нелогічність під час визначення видів покарань, тобто відступ від загального припису щодо побудови санкцій, згідно з яким покарання розміщуються від менш до більш суворого;

3) сприймається як суперечність побудова санкції певних статей Особливої частини КК без урахування порядку й особливостей призначення окремих видів кримінальних покарань стосовно певних категорій осіб;

4) вирізняється нераціональним під час визначення меж певних видів покарань у санкціях статей Особливої частини КК України зазначати мінімальні межі, які встановлені в Загальній частині для цього виду покарання;

5) під час конструювання санкцій не завжди беруться до уваги характер і ступінь соціальної небезпечності передбаченого в диспозиції статті злочину, а також особливості суб'єкта злочину, що негативно позначається на судовій практиці;

6) вирізняється неаргументованим недотриманням під час конструювання санкцій правила про допустиме співвідношення визначених у санкції основних і додаткових покарань, згідно з яким основне покарання завжди має бути більш суворим, ніж приєднане до нього додаткове;

7) є нераціональним установлення в санкції великої амплітуди між нижчими та вищими межами покарання у формі позбавлення волі на певний строк;

8) недостовірним є встановлення в санкції значної кількості основних видів покарання, які можуть бути призначені за той самий злочин;

9) не завжди є погодженими санкції в конститутивному, кваліфікованому й особливо кваліфікованому складах злочинів [2, с. 97]. Як вважається, з усіх вищеперерахованих недоліків конструювання санкцій у досліджуваному нами

розділі І КК України «Злочини проти основ національної безпеки» спостерігається лише останній.

Уявлення про взаємовідношення санкцій основного та кваліфікованого складів злочину не є новою. З піднесенням сучасного кримінального права вчені неодноразово виражали думку, що вища межа санкції за простий злочин повинна бути разом нижчою межею санкції за кваліфікований злочин [42, с. 950].

Неподільною нагодою, що вимагає додаткового дослідження й аналізу, є упорядкованість прилаштування санкцій за вчинення кваліфікованих складів у межах ст. 109 КК України, а саме ч. 2 та 3 вказаної статті. За загальними правилами, частини другі, треті тощо статей Особливої частини КК України обіймають обставини, що є кваліфікуючими, такими, що збільшують суспільну небезпечність діяння й визначають необхідність призначення більш суворого покарання (окрім випадків, коли вказані частини статей є привілейованими). Така сама ситуація виявляється й щодо положень ч. ч. 2, 3 ст. 109 КК України. Частина 1 указаної статті завбачає відповідальність за таке: «Дії, вчинені з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, а також змова про вчинення таких дій». Частина 2 вказаної статті завбачає відповідальність за таке: «Публічні заклики до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади, а також розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій». Частина 3 завбачає відповідальність за таке: «Дії, передбачені частиною другою цієї статті, вчинені особою, яка є представником влади, або повторно, або впорядкованою групою, або з використанням засобів загальнодоступної інформації». Стосовно ч. 2 вказаної статті справді є питання щодо співвідношення за ступенем суспільної небезпечності з діянням, передбаченим ч. 1 вказаної статті. Ймовірно, навіть лозунги щодо насильницької зміни чи повалення конституційного ладу є менш суспільно небезпечними, ніж дії, спрямовані на це й зговір про вчинення таких дій. В цьому випадку виникає

запитання про закономірність переформовування принципів частин указаної статті в її загальному змісті. Це, є ареною для наступних наукових розвідок.

Однак та наявність, що вказані діяння, учинені особою, яка є представником влади, або повторно, або організованою групою, або з використанням засобів загальнодоступної інформації, вбачають більший рівень суспільної загрози, як видається, є невідпорним. В тому випадку постає питання про методику добирання санкцій за вчинення діянь, очікуваних різними частинами вказаної статті. Нагадаю, що ч. 1 ст. 109 КК України як санкцію передбачає можливість покарання особи «позбавленням волі на строк від 5 до 10 років з конфіскацією майна або без такої». Інакше кажучи ця санкція є безальтернативною (де вище вказувалося). Частини 2 та 3 натомість містять альтернативні санкції – «караються обмеженням волі на строк до 3-х років або позбавленням волі на той самий строк з конфіскацією майна або без такої», відповідним чином – «караються обмеженням волі на строк до 5 років або позбавленням волі на той самий строк з конфіскацією майна або без такої». Той факт, що санкція за вчинення діяння, передбаченого кваліфікованим складом злочину, є менш суворою, ніж санкція, що передбачена за вчинення діяння, зазначеного в ч. 1 досліджуваної статті, як видається, порушує основні принципи побудови санкцій. Про меншу суворість санкції, передбаченої ч. 3 ст. 109 КК України, свідчить те, що вона окреслює (на відміну від ч. 1 ст. 109 КК України) можливість призначення як альтернативи позбавленню волі на певний строк менш суворе покарання у вигляді обмеження волі. Гадаю, що цей підхід є недоцільним і вимагає змін конструкції санкцій відповідних частин ст. 109 КК України.

Висновки до розділу 2:

Отже, роблячи висновок до даного розділу, можна сказати, що з об'єктивної сторони злочини проти основ національної безпеки України здійснюються шляхом активної поведінки – дії. Родовим об'єктом злочинів, об'єднаних розділом I Особливої частини чинного КК України, є суспільні відносини з охорони основ національної безпеки нашої держави – життєво

найважливіших національних інтересів, які є визначальними для існування України як держави (її суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності та недоторканості, обороноздатності).

Об'єктивна сторона злочину – це сукупність установлених кримінальним законом ознак, що характеризують зовнішній процес злочинного діяння. Кримінальний закон визнає злочинними конкретні діяння, а не переконання, напрям думок, настроїв.

Об'єктивна сторона злочину, описана у відповідній кримінально-правовій нормі, описує межі злочинного посягання. Переходячи до аналізу об'єктивної сторони кожного зі злочинів проти основ національної безпеки України, варто зауважити, що їхнє законодавче визначення є узагальненим, абстрактним поняттям. Натомість всякий конкретний злочин має купу лише йому властивих ознак і властивостей, окремі з яких вміють впливати на ступінь суспільної небезпеки діяння, а отже враховуються судом при призначенні покарання. Другі ознаки визначеного вчинку в даному плані можуть бути нейтральними, але усі вони поєднуються загальними рисами подібних учинків, зазначених в законі.

На основі аналізу чинного законодавства про кримінальну відповідальність здійснюється класифікація санкцій за злочини проти основ національної безпеки та виокремлюються основні тенденції їх побудови.

Визначено, що більшість санкцій є альтернативними, відносно визначеними та кумулятивними. Найбільш розповсюдженим покаранням, що передбачено за вчинення злочинів проти основ національної безпеки, є позбавлення волі на певний строк, як додаткове покарання передбачається конфіскація майна, що видається досить доречним.

Визначається, що загалом побудова санкцій досліджуваної групи злочинів здебільшого відповідає загальним вимогам і принципам побудови санкцій. При цьому виділяються окремі моменти, що потребують подальшого дослідження, можливі зміни до чинного законодавства та аргументація їх упровадження.

Звертається увага на необхідність чіткої взаємодії та взаємовідношення санкцій простого та кваліфікованого складів злочинів, що передбачаються ч. ч. 1 і 2 (3, 4 тощо) відповідних складів злочину. Уважається за необхідне здійснювати поступове зростання меж покарань у відповідних санкціях, зважаючи на зростання рівня суспільної небезпеки.

РОЗДІЛ 3. МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ЗАПОБІГАННЯ ВЧИНЕННЮ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

3.1. Міжнародні стандарти та міжнародно-правовий досвід забезпечення основ національної безпеки

Питанням кримінальної відповідальності повсякчас приділялася велика увагу в доктрині кримінального права [47, с.217-219]. Навпаки у кримінально-правовій теорії нема неподільної ідеї щодо дефініції терміна «кримінальна відповідальність». Існують численні позиції стосовно до формулювання вказаного поняття.

І. Я. Козаченко, А. І. Марцев та С. Д. Шапченко аналізують кримінальну відповідальність як правовідносини, які виникли посеред державою і особою в наслідку вчинення нею злочину [48, с. 72-77]. Найбільш правильним бачиться формулювання кримінальної відповідальності, яке запропонував Ю. В. Баулін на основі аналізу чинного КК України, – «це сформульовані Кримінальним кодексом обмеження переваг та незалежність особи, яка учинила злочин, що індивідуалізуються у звинувачувальному вирокі суду і здійснюються професійними органами виконавчої влади країни» [49]. Інакше кажучи досвідчений фахівець допускає, що кримінальна відповідальність – це обмеження прав та свобод винуватої людини. У межах аналізу не відноситься на меті всебічне формулювання поняття кримінальної відповідальності, адже інтересують і окремі проблеми як реалізації кримінальної відповідальності, так і визволення від неї.

Правовою основою криміналізації більшості злочинних дій проти засад національної безпеки є Конституції України. Підґрунтям національної безпеки виступають конституційний устрій, державна суверенність та територіальна цілісність, належна діяльність органів державної влади та автономії, усе разом яких й утворюється родовий об'єкт відповідних злочинів. Проте злочини проти

основ національної безпеки посягають не тільки на державну безпеку, а й на національну безпеку загалом.

Розглядаючи кримінальне законодавство країн пострадянського обширу, необхідно зазначити, що КК України передбачає взятий на себе обов'язок відповідати лише за захоплення державної влади (ст. 109 КК України), у той час як КК Азербайджанської Республіки (ст. 278) ще й за насильницьке її удержання [50]. Відповідальність за подібні діяння передбачена у виді позбавлення волі на термін від 10 до 15 років або довічного позбавлення волі. Названий навик варто було б прийняти з метою застереження подібних злочинницьких проявів на межах України та завбачити кримінальну відповідальність за беззаконне утримання державної влади посадовою особою, яка є представником влади, у разі скінчення строку дії її прав, поповнивши, через те, диспозицію ч. 1 ст. 109 КК України.

Розглянувши статті КК Грузії, які окреслюють відповідальність за зlodіяння проти основ національної безпеки, доцільно підмітити, що вони як легально визнають діяння злочином більше діянь, ніж належні статті КК України та завбачають більш строге кару за зміну кордонів території держави. Так, ст. 308 КК Грузії передбачає накладання кари у виді позбавлення волі на строк від 5 до 15 років за діяння, цілеспрямовані на передавання зарубіжній державі всієї або частки простору Грузії, ст. 309 – у виді позбавлення волі на строк від 3 до 10 років за укладання умисних функцій індивідів, державних і недержавних організаційних угод чи ведення антиконституційних перемов, ст. 316 КК – у виді позбавлення волі на строк від 3 до 8 років за незаконне захоплення військовослужбовців. На відміну від ст. 112 КК України, яка узаконює відповідальність за посягання тільки на життя вказаних у статті осіб, ст. 325 КК Грузії захищає більш велике коло переваг і законних зацікавлень, а якраз життя, здоров'я та володіння не лише вказаних дипломатичних посадових індивідів, а й членів їх родин. Одночасно ст. 317 КК Грузії обіймає гласні поклики тільки до примусової зміни конституційного устрою або повалення урядової влади, тобто вказані дії, які передбачені в КК України у ст. 109 і не

включає гласних покликів до дій, які в Україні передбачені ст. 110, тобто поклики до посягань на територіальну цілісність і недоторканість країни.

Доречно зазначити, що криміналізація урядової зради передбачається статтею 307 КК Грузії, при цьому поняття «державної зради» включає в себе:

- недодержання територіальної цілісності Грузії (ст. 308);
- вкладення антиконституційних договорів (ст. 309);
- посягання на внутрішню безпеку (ст. 310);
- вступ на працю в зарубіжній розвідці (ст. 311);
- посягання на обороноспроможність Грузії (ст. 312);
- передача даних, що є державною таємницею (ст. 313);
- шпигунство (ст. 314);
- виступ з ціллю примусової зміни конституційного устрою Грузії (ст. 315);
- диверсія (ст. 318). Тобто, КК Грузії більш-менш з КК України кваліфікує далеко більше діянь як державну зраду [51].

КК Литовської Республіки містить ряд специфічних статей, аналогів якими ми не зустрічали у інших досліджуваних кодексах. Так, КК Республіки Литва передбачає відповідальність у виді позбавлення волі на строк до п'яти років за таке діяння, як колабораціонізм (ст. 120), караність за яке є відсутньою у інших кодексах. Згідно КК Республіки Литва колабораціонізмом є сприяння структурам незаконної влади у встановленні окупації або анексії, придушенні спротиву жителів Литви або наданні іншої допомоги. Відповідальність передбачена також за зловживання офіційними повноваженнями керівництвом Литви при підтримці відносин з іноземними державами або громадськими організаціями, якщо така поведінка не відповідала інтересам Литовської Республіки і призвела або могла призвести до великих втрат (ст. 123) [52].

КК Польщі, крім названих дій, які теж є караними в КК України, установлює кримінальну відповідальність за ряд протилежних злочинів. Приміром, передбачена кара за вчинення дій, цілеспрямованих на заподіяння удару Республіці людиною, яка уповноважена видатися від імені цієї

Республіки у зв'язку з керуванням іноземної держави або іноземною організацією (ст. 129), за яке очікуватиметься відповідальність у виді позбавлення волі на строк від 1 до 10 років. Достеменне покарання передбачається за надання дій, що приносить користь розвідки Республіці Польща, якщо при цьому відбулось впровадження в обман польського державного органу напромом укривання властивих або вістку неправдивих аргументів, що вважають істотне вагомість для Республіки Польща (ст. 132). Теж поставлено відповідальність для особи, яка привселюдно зневажає Націю або Республіку Польща, у вигляді позбавлення волі на строк до 3 років (ст. 133) [53].

З огляду на досвід Польщі, допускається за раціональне теж встановити відповідальність за подібні дії, як привселюдна образа будь-якою людиною нації або держави Україна та спрогнозувати покарання за нього у виді позбавлення волі на строк від 3 до 5 років. Оскільки в установах модерної суспільно-політичної стану в Україні та присутності багатьох факторів, які допомагають нівелюванню національної притомності українців та підсиленню сепаративних переконуваль, варто зменшити вчинення таких дій. Отже, вважається, що криміналізація таких дій здійснює запобіжну функцію.

Злочинства проти основ національної безпеки в КК Німеччини містяться в Главі першій, Розділу I та передбачають відповідальність за вагому чисельність діянь, таких як:

- готування та підбурювання до загарбної війни (ст. 80),
- державна зречення Федерації та землі, готування до державної зради (ст. 81-83),
- продовження роботи партії, визнаної неконституційною (ст. 84),
- поширювання пропагандистських матеріалів (ст. 86).

Встановлено також:

- відповідальність за привселюдну зневагу федеративного Президента (ст. 90),
- урядових емблем (ст. 90)

– конституційних органів (ст. 90). Зрадництвом державі КК встановлює розголос державної таємниці іноземній державі, за що передбачається покарання у виді позбавлення волі строком до 1 року. За подібне вчинок КК України призначає покарання у виді позбавлення волі строком від 12 до 15 років з конфіскацією майна або без такої. Утім, в свою чергу, КК Німеччини завбачає більш строге покарання за дії, спрямовані на недотримання територіальної цілісності та конституційного ладу у виді позбавлення волі на строк більше 10 років. У той час, як КК України за аналогічні діяння встановлює максимальну відповідальність у виді позбавлення волі на строк до десяти років [54].

Розібравши кримінальні кодекси низки зарубіжних країн, І. О. Томчук гадає, що вітчизняному законодавцю не доцільно віддавати увагу на всі принципи зарубіжного кримінального законодавства, що окреслюють відповідальність за злочини проти основ національної безпеки, незнайомі для Кримінально Кодексу України, оскільки для нас не всі є припустимими [55, с. 189].

Наприклад, раціональним спостерігається фіксування змін до ст. 109 КК України відносно заміни судження «наси́льницької» зміни конституційного ладу України чи «захоплення» державної влади в Україні на протизаконну зміну конституційного ладу України чи незаконне узяття державної влади із внесенням належних змін до ч. 1 ст. 109 КК України. Якраз отаке визначення проглядалося у всіх досліджуваних кодексах зарубіжних країн. Доречність показників видніється і в тому, що поняття «повалення» та «захоплення» за своїм значенням при їх прагматичній виконанні є насильницькими, тому в ст. 109 КК України спостерігається неделікатна дія законодавця при законодавчому врегулюванні питання про кримінально-правову заборону конституційного ладу та державної влади України. Цей злочин може ще вчинюватись і ненасильницькими діями [56]. Приміром, опитування ДНР і ЛНР щодо свободи даних псевдо-республік. Референдум не кваліфікується як насильницька дія, тому державна влада на даних теренах «ненасильницьким

чином» перебігає до суверенних керівників. Якраз з тим є закономірність у криміналізації таких дій і без використання насильства [55, 191].

Щодо дій, вчинених з метою зміни меж території України, то під ними потрібно розуміти будь-які дії, спрямовані на передачу частини території України під юрисдикцію іншої держави або на зменшення території України шляхом утворення на її території іншої суверенної держави. Прикладами вказаних дій можуть бути призначення всеукраїнського референдуму з даного питання не Верховною Радою України, а іншим державним органом чи службовою особою, або призначення місцевого референдуму чи проведення з даного питання опитування населення, проголошення певної адміністративно-територіальної одиниці України суверенною державою тощо. Такими, вважаємо, референдуми, які були проведені псевдо-республіками ЛНР та ДНР щодо надання державної самостійності даним утворенням. Аналізуючи диспозицію статті 110 КК України, варто зауважити, що законодавець не вважає суспільно небезпечною бездіяльність, яка може призвести до зміни меж території або державного кордону України. З огляду на реальну політичну ситуацію в Україні та події останніх років, вважаємо, що є необхідність у встановленні кримінальної відповідальності за діяння, тобто, дію та бездіяльність, які спрямовані або можуть мати наслідком зміни меж території або державного кордону України. При цьому кримінально караною вона буде лише за умови, якщо була вчинена представником вищих органів державної влади, та мала або могла мати наслідком незаконну зміну меж території або державного кордону. Відповідальність за такий вид бездіяльності варто було передбачити в окремій частині ст. 110 КК України. Щодо покарання за даний злочин (ч. 1 ст. 110 КК України) - позбавлення волі на строк від трьох до п'яти років, то тут слід погодитися із І. О. Томчук, що воно є недостатньо суворим. Враховуючи досвід зарубіжних країн, зокрема Федеративної Республіки Німеччина (ст. 81 КК ФРН), Королівства Нідерланди (ст. 93 КК Нідерландів), де за аналогічні злочини передбачене покарання у виді довічного позбавлення волі, та ряду інших держав (Литви, Грузії), які передбачають більш суворе

покарання за такі дії, порівняно з КК України, про що було вже зазначено, пропонуємо передбачити покарання за такі дії у виді позбавлення волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років, а у випадку, якщо такі дії призвели до загибелі людей - довічне позбавлення волі. Так як упродовж останнього року в Україні відбулось чимало посягань на територіальну цілісність держави, такий превентивний захід, вважаємо, є гострою необхідністю [55, 192].

Стосовно злочину «Державна зрада» (ст. 111 КК України) то у нього, об'єктивна сторона проявляється в залежності трьох формах:

- перейшли на бік ворога в штучно створених цією державою умовах, які становлять загрозу для життя людини в умовах воєнного стану або період збройного конфлікту;

- шпигунство;

- надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги у відведенні підривної діяльності проти України. Варто зауважити, що перехід на бік ворога у воєнний час або в період збройного конфлікту – це демонстративне вмисне сприяння ворогові України під час війни чи збройного конфлікту, яка має можливість виявлятися у примусовій здачі в полонення вступі до війська ворога, участі у фронтових формуваннях противника, а ще в передачі ворогові даних, що не містять державної чи військової таємниці, вчинені з ціллю допомагати ворогові у війні з Україною. Всупереч даному, готування до переходу чи замах перебігти на сторону противника організовують готування чи спробу замаху на цей злочин [55, 192].

Простеживши кримінальне законодавство ряду іноземних країн потрібно зауважити, що кримінальна відповідальність у них передбачена не тільки за державну зраду, а й за готування до державної зради. Зразком, можна взяти ст. 83 Кримінального уложення Німеччини [54]. Вважаю за необхідне визначити належні зміни і до ст. 111 КК України. Обґрунтовую їх доречність тому, що зважаючи на нинішній стан озброєного конфлікту на сході України, покарання за готування до злочину «державна зрада» відповідно до ч. 2 ст. 68 КК України дозволене тільки у форматі не більш, як максимальний строк найбільш

неухильного покарання, окресленого санкцією ч. 1 ст. 111 КК України, інакше кажучи не більше ніж 7,5 року, що є, на мою думку, замало строгим. Подібним чином, змінивши усічений склад злочину, призначення покарання за подібні діяння матиметься можливим у межах санкції ч. 1 ст. 111 КК України, тобто на строк позбавлення волі від 12 до 15 років [55, 193].

Перше, як опрацювати проблеми виконання кримінальної відповідальності, потрібно простежимо перспективи дослідження встановлення підстав для звільнення від неї.

Подібний припис витребує певну заінтересованість, адже, як вже зазначалося, в історії розвитку вітчизняного законодавства в ст. 290 Уложення про покарання кримінальні та виправні в редакції 1845 р. малося можливість визволення від покарання згаданих учасників об'єднаних дій, котрі на прохання управлінців й органів влади відступилися від власних умислів й покинули місце пригоди.

В Кримінальному кодексі України, ч. 2 ст. 111 наголошується, що особа звільняється від кримінальної відповідальності, якщо він на виконання злочинницького завдання зарубіжної держави, зарубіжної організації або їх представників жодних дій не учинив і не примусово заявив органам державної влади про особистий взаємозв'язок з ними та про отримане завдання.

В цьому ж дусі, в ч. 2 ст. 114 КК України парламентарій свідчить на те, що звільняється від кримінальної відповідальності особа, яка анулювала діяльність, передбачену ч.1 ст. 111 КК України, та не примусово оповістила органи державної влади про вчинене, якщо внаслідок цього і використаних заходів було відхилене заподіяння шкоди заінтересованість України.

У доктрині кримінального права формуються усілякі точки зору стосовно регламентації вказаного правового інституту в нормах Особливої частини КК України. Так, твердження В. В. Сверчкова є, що «основами звільнення фальсифікується ступінь кримінально-правового повторення шляхом неврахування умисного злочину, у відношенні з яким винуватий визволявся від кримінальної відповідальності при реалізації ним нового умисного злочину»

[57]. Однак слід погодитися з думкою А. А. Вознюка, що в цілому зазначений інститут віднайшов величезну допомогу видатних професіоналів у галузі кримінального права [59, 235-236]. Так, Г. О. Усатий гуманно демонструє на те, що компромісні прописи допомагають реалізації ключових завдань кримінально-правової протиборства зі злочинністю [58]. Можна звернути увагу на думку академіка В. В. Сташиса, котрий завбачає, що піднесення інституту заохочення в Особливій частині відповідає переконанню гуманізації законодавства України про кримінальну відповідальність [60]. Такої ж думки, придержується вчений А. А. Вознюк шляхом референдуму працівників органів внутрішніх справ. Зазначене дослідження викликало підстави вченому твердити, що в істинному зауважений інститут схвально приймається практичними працівниками [59, 41].

3.2. Шляхи запобігання вчинення злочинів проти основ національної безпеки України

Із проголошенням незалежності України у науковців кримінального права, цілий час виникає одне і теж проблема поліпшення державного механізму для деталізованого піднесення людини і суспільства в цілому. Але на безпечності в цій галузі діють немало факторів, і один з них – це злочинність. Встановлення чинників, які генерують і зумовлюють злочинність, і, вдаючись з цього, окреслення факторного синтезу цього факту з ціллю його застереження перебуває в центрі завдання сучасності. На розбіжних періодах становлення урядових установ, розвитку соціально-економічних, політичних запорук суспільства, прав і свобод людини учені дійшли висновків, що є витривалі громади взаємозв'язаних рис та певні чинники, що їх визначають [62, 58].

Даний, термін «фактор» (від лат. factor – подібний, що вчиняє, відтворює) зазначає рушійну силу будь-якого процесу чи події [64, 1408], не буває мимо домовленостей і всякчас є їх часткою, формою прояву, це вже виконання

причин, себто такі мотиви, які вже є у властивих явищах і процесах з фактом всіх необхідних для цього угод.

Отже визначення усіх достеменних факторів (причин і умов), що відбиваються на національну безпеку держави, їх дослідження, розгляд і групування по певним признакам допустить зосередити зусилля всіх суб'єктів національної безпеки по розробленню заходів застереження злочинних виливів. А ще завдає перспективу законодавчому органу держави, з суб'єктами законодавчої ініціативи, досліджувати, проводити кримінологічну експертизу і отримувати відповідні закони, які б унеможливили факторне загострення безпеки. Національна безпека, як суспільна систематичність, є важкою і багатобічною. Процес її формування неодмінно відбувається по неупередженим законам розвитку людства, теж під діянням множинності факторів, які безперервно взаємодіють, діють один на одного, що визначає їх змінність і несталість, а це варто зважати при забезпеченні чинної національної безпеки. Становище національної безпеки залежить від двох головних факторів, якими є національні зацікавлення України, небезпека національній безпеці держави, тобто незмінному розвитку [65, 25].

Зі свого боку, фактори, які відгукуються на стан національної безпеки, дозволено поділити на:

- економічні;
- соціальні;
- суспільно-психологічні;
- негативно-правові;
- екологічні;
- техногенні;
- організаційно-управлінські тощо.

Злочинність з'являється в тих угодах, коли ті чи інші чинники добродіють цьому, тобто всі криміногенні фактори різноманітного значення в своїй сукупності детермінують злочинність, але криміногенні фактори тільки тоді дозволено розбирати в якості «механізму» впливу на злочинність і злочинні

прояви, коли вони аналізуються у точному контексті (історичному, часовому, ситуаційному, тобто рівню розвитку цивілізації, стану законності і правопорядку) [66, 58].

Завдяки факторам, що не мають «вигляду» кінцевої суб'єктивної оцінки, можна вкрай правильноше прослідити конкретну ситуацію національної безпеки і, вживаючи метод факторного аналізу, спрогнозувати переміни і переваги між складовими національної безпеки. Національна безпека щільно пов'язана як із внутрішньо-національними захопленнями держави, так і за кордонами її території. В залежності від характеру та різновиду погроз безпеці виникають ті чи інші заходи та способи їх застереження. На рівні держави (національними суб'єктами забезпечення безпеки), на міжнародному (об'єднаннями держав, міждержавними та міжнародними організаціями – ООН, ЮНЕСКО тощо) [65, 26].

Але в багатоманітних планах безпеки закладені правові засади, які локалізують функцію її суб'єктів відповідно до їх прав. Об'єднання їх з ціллю застереження злочинності проти основ національної безпеки України і є ключовою ціллю.

Для визначення факторного впливу на ситуацію безпеки людини, суспільства, держави варто з'ясувати із пріоритетністю національних зацікавлень.

Затим безсумнівним є те, що вслід проголошення незалежності України однією з головних вартостей українського народу, держави поступилося з'ясування визначальних основ – національних інтересів. Але на даній стадії розпочались конфронтації між новоствореними партіями, рухами та гілками влади, битва між старим і новим враженням історичної вартості оновленої, незалежної України. Все це викликало безвладдя у твердому формуванні національних цілей, значущість та інтересів України.

Однотимчасно «особливої ролі» та «особливого шляху» України будують політику забезпечення національної безпеки до виняткового місця України у Європейському просторі. Систематичний переворот пануючих кругів привела

до того, що протягом чималих років незалежності у держави не реалізовано виразної думки «національних інтересів», яке б окликалося істинним зацікавленням нації. Україна у дипломатичній сфері до цієї пори курсувала між двома полюсами – Росія-Захід, і не вміла для себе чітко позначатись чи юна прибічник істинного віддалення від Росії і інтегрується до Євроатлантичних конструкцій, або об'єднання України з Росією та іншими державами – які є республіками СРСР, на зразок Співдружності Незалежних Держав і є її пріоритетом [67, 20- 21].

На основі синтезу трудів наукових працівників та діючого законодавства, чинники, що відгукуються на безпеку держави, Ю. В. Нікітін підкреслює дві особні групи: зовнішні та внутрішні.

До зовнішніх Ю.В. Нікітін відносить:

1. Обороздатність. Під час «холодної війни» відповідальне зберігання держави, її конституційного ладу, територіальної цілісності стояли ключовими цілями урядового ступеня країн-членів Варшавського Договору та країн-членів НАТО. Ідейна війна між вказаними двома об'єднаннями була цілеспрямована на ліквідацію вразу життя держав, які противилися. І на цій базі пробивання шляху буржуазної світогляду, з одного боку, чи всупереч комуністичної ідеології, з протилежного, у громадську свідомість сприймалось небезпекою національній безпеці, а незмінність ідеологічних непохитних істини держави – конститутивним національним зацікавленням. За для того ж і у добавок інтересів привілей віддавалась укріпленню обороноспроможності країни. Однак з знищенням СРСР, дезінтеграцією Варшавського блоку пропала небезпека стосовно збереження названого чи іншого ладу держави з боку прибічників ліберально-демократичних чи комуністичних думок. Відверто, у ХХІ ст. буде превалювати невимогливе мислення, яке вже нині виконує немалий авторитет на сприймання національних інтересів, вартостей та характеру загроз їм. І в Україні на зміні віків безпека людини, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість виділяються щонайбільшою суспільною значущістю. А безпека країни позначається в добротності

вирішального складника, котрий убезпечує безпеку індивіда і товариства. Невимогливість набігає домінуючим переконанням, що відділяє взаємозв'язок серед індивідом і країною [65, 26].

2. Територіальний фактор. Робота держави у дипломатичній галузі гарантується переконанням суверенності, незалежності, котрий одержує власний відбиток у подібних основних ознаках: територія, громадянство, органи державної влади, Збройні сили, державні символи, столиця, а ще внутрішніх і зовнішніх позиціях держави, які закріплюються Конституцією. Демократизм держави відшукує власний вплив, передусім, у організованості формування органів державної влади, у їх систематичності, структурі, роботах, у типі формі держави за натурою реалізації державної влади [65, 26].

Проте держава, в особистості влади не має закінчено-сформованих і закритих належним ладом та законодавчо врегульованих меж. Спостерігається, що у ХХІ столітті з новітньою міццю виникає стара погроза безпеки у виді приграничних сутичок. Територіальні дискусії неодноразово з'являються з тим, коли межі між державами виразно не розкрито. Взірцем даному можливо стає конфлікт у Приазов'ї (2003 р.), з Російською Федерацією порівняно острова Тузла (2004 р.), з Румунами щодо острова Зміїний і континентального шельфу. Прозорість меж спомагає контрабанді, підпільній міграції тощо [65, 27].

3. Також із новітніх чинників, котрий відбивається на безпеку, є приступна міграція. Україна провістила на собі дану проблему, коли до Криму почали перекочуватися кримські татари, насильно вивезені з України у 50-ті роки ХХ століття. Теж йде проникнення на територію України афганських біженців, представників В'єтнаму, Лаосу, Індії. Вплив мігрантів обіймає майже всі регіони держави і поки що дуже важко передбачити їх вплив на національну безпеку.

Подібна ситуація міграції, з одної сторони, практично відшкодовує еміграційний відтік людності із західних і східних економічних регіонів, а з іншої сторони, іде невидиме заселення української простору народонаселенням

інших держав, що можливо зможе привести до істотних демографічних змін в певних регіонах України, наприклад в Автономній Республіці Крим [65, 27].

Обмірковуючи нинішній стан міграційних процесів в Україні та всесвітній навик з цих питань, дозволено відзначати, що це, вірогідно, доведе до:

- формування на певних теренах анклавів з переважною більшістю етнічних іммігрантів, плавне втручання держави (де іммігрує населення) у внутрішні інтереси країни з ціллю безпеки прав і заінтересованість своїх співвітчизників;

- в разі занепаду суспільного піднесення країни, в місцевостях існування переселенців, поміж докорінного населення примножиться чисельність безробітних, зменшиться заробітна плати на середню чисельність працівників; упадуть прибутки жителів;

- показники здоров'я та освіти, рекомендації екологічної обстановки, демографічні показники [68, 137];

- зростання ускладнення на міжетнічних взаєминах;

- збільшення зіткнень на міжрелігійних відношеннях.

4. Тероризм. Крайне десятиліття узгоджується із збільшенням новітнього різновиду нападу – транснаціональної впорядкованої злочинності та інтернаціонального тероризму. Крайній старається перенести цю погрозу всередину держави. Інтеграція України у міжнародне об'єднання та процеси глобалізації сучасності знов-таки дужче впотужнюють вплив транснаціональної злочинності та міжнародного тероризму на стан в державі та її положення в світі. На базі розбору наукових праць і діючого законодавства можна зробити умовиводи, що до установ криміналізації відомостей відносяться:

- прискорення інтеграції України у Європейський і світовий ринок товарів та послуг;

- включення нашої країни до міжнародних фінансової, банківської систем, всесвітніх порядків комунікацій;

- дошкульне зростання об'ємів еміграції з України і міграції в Україну, і появи багатонаціональних міст мегаполісів;
- «ажурність» кордонів з суміжними державами;
- збільшення кількості упорядкованої злочинності всередині країни;
- полегкості ефективності роботи правоохоронних органів України у війні зі злочинністю та її дисциплінованою складовою [65, 28].

Позначені чинники реалізують велетенський авторитет на формування сьогочасних тенденцій в піднесенні злочинності, закріплення її зв'язків з транснаціональними кримінальними коопераціями, формування регіональних кримінальних та славетного кримінального ринку. В подібних установах найбільш здорові злочинницькі спілки малися в спроможності годі благополучно об'єднувати в глобалізаційні процеси і застосовувати це в власних кримінальних умислах. Дані фактори можуть боротися одними із ключових детермінантів, які неупереджено діють на особу, особисті взаємини, піднесення державних інститутів. І для особи, суспільства, країни це можливо є, з одного боку, як серйозним чинником для формування сучасних надійних взаємозв'язків, так, з іншого – деталізованою недостатчею в суспільстві. І в першу чергу – кризи ідеології, яка приведе до кризи державно-правової системи.

У подібному товаристві неодмінно з'являються розбіжні опозиційні громади:

- політичні;
- соціальні;
- національні;
- релігійні, які зводять під вагання законність названої або іншої наявної влади, систематичність керівництво в країні, а ще об'єктивний характер панівних тенденцій діяльність всесвітнього об'єднання. А екстремістська за власним змістом громада хтозна-яких груп, призводить до того, що якщо немає здатності добитись власних мішеней легітимними способами, вона починає визнавати антисоціально-демократичну теорію та використовувати практику

терору як одного з найдійовіших інструментів, на її думку, припасів досягнення довгоочікуваної мети. Всупереч цьому варто зауважити, що моральним виправданням терору для подібних громад слугує панівне ідейне мотивування попереднього.

5. Екологічний фактор. Черговий визначальний чинник – це загроза, пов'язана з погіршенням екології, яка, скоріше, за всіх наведених факторів, уміє в абсолютному масштабі служити зразком перемін нашого сприймання про національну безпеку. Також безповоротно недавнє погіршення становища навколишнього середовища не розбиралось в якості істотної небезпеки національній безпеці. Зокрема, в південних регіонах України, де пронизливо не хватало питної води, це було діло безсилля вроджених ресурсів, то сьогодні ця проблема приймається вже зовсім по-другому [65,27].

Екологічна безпека, як факт, є однією із вирішальних в загальній сукупності чинників, що генерують порядок національної безпеки держави. В свою чергу, екологічна безпека України, в власній основі опирається на теорії всеохоплюючої систематичності інтернаціональної безпеки.

Екологічна безпека, як складова національної безпеки, є становищем захищеності людини, товариства, держави від погрози зі сторони небезпечних вроджених об'єктів, внаслідок брудних катастрофи, провалів, господарської, військової чи наукової роботи, природних явищ, небезпек техногенного (в тому числі ядерного та біологічного тероризму) та уродженого характеру [69, 7-13].

В країнах Європи та інших державах світу одиничні екологічні проблеми зумовлюють не тільки до виникнення надриву, але і до стану, тісної до конфліктної. А тому, в першу чергу, із-за проблем колегіального вживання водних ресурсів, утилізації шкідливих відходів, виготовлення ядерної енергії.

Отже, в питаннях національної безпеки, варто розрахувати не тільки на добру волю сусідніх держав, але і на свою здібність правовими засобами і заходами та спільними інтересами спрямовувати їх дії по унеможливленню рахуватись з собою, сприймати і визнавати українські національні інтереси [65, 27].

Внутрішні фактори:

1. Комунікаційний фактор. Серпень 1991 року – особливий час проголошення незалежності України, це коли держава опинилась із уразливими діями у всіх галузях безпеки: межі лишились відкритими, простір чітко не визначений, втрачені узвичаєні економічні компаньйони, торги збуту продукції, це призвело до нестабільності в геополітичному та торгово-економічному стані, величезну енергетичну залежність, довело до нейтралізації всієї інфраструктури. Рішуче спростились транспортно-комунікаційні перспективи держави, зв'язки з зовнішнім світом як з близьким, так із віддаленим зарубіжжям. Слід зауважити, що Україна, вбачаючи розгалужений порядок транспортних комунікацій, здобула їх в спадщину в вкрай непригожому для вживання стані. Добре скоротились для України і шанси залізничного транспорту, який займав одне з ведучих посад в господарстві держави.

2. Енергетичний фактор. Важливим факторів, являється енергетичний чинник. Україна на 60 % пов'язана від суцільного масштабу використаних первісних енергоресурсів. Базу ресурсної енергетики країни підкладають узвичаєні різновиди пального – вугілля, природний газ та нафта. Це обумовлює в вагомій мірі розроблювати правильні заходи по відкладенню та заощадженню енергоресурсів, направляти намагання правоохоронних органів по унеможливленню їх викрадання.

3. Економічний фактор. Конституції України (ст.41) трактує, три форми власності, які призвели до зміни функції держави в економічних зв'язках між всілякими суб'єктами. В домовленостях розвитку ринкових відношень в якісно сучасній ділянці виникнула проблема економічної безпеки держави і механізм її забезпечення. Адже на законодавчому ступені зобов'язані надаватися відповіді на поставлені питання, прикладом слугують: що захищати в економіці; хто це має робити; якими методами відбороняти; яке місце державних і громадських органів в забезпеченні економічної безпеки.

Тому, невизначеність в цій галузі безмежно позначається на збільшенні злочинності. Економічна безпека щільно слугує з вагомими факторами

економічної системи, яка обумовлена із світовою економікою, в відношенні з чим країна попри забезпеченні власної економічної безпеки залежить від внутрішніх і зовнішніх небезпек. Загрози бувають:

- стихійними, пов'язані з циклічністю організацією вільного ринку;
- спланованими;
- тимчасовими;
- постійними;
- локальними (як поодинокі галузі);
- регіональними (в рамках окремого регіону) чи міжнародними.

Подібними небезпеками можуть бути:

- інфляція;
- незаконне використання ресурсів;
- проблеми безробіття;
- екології;
- економічної злочинності та ін.. [65, 28].

Висновки до розділу 3:

Розпад Радянського Союзу і проголошення незалежності України особливо показують те, як небезпечно для держави не мати хибку систему безпеки, яка не вважала би об'єктивний взаємозв'язок різних її сторін і чинників, та преамбулі за такою системою на зовсім інший шлях державного, суспільно-політичного розвитку, до якого вона зовсім не була розрахована.

Безпечна та тверда безпека України ґрунтується:

- на традиційній для української ментальності – духовно моральних основах становлення всієї нації;
- над чітким визначенням інтересів особи і суспільства та поєднанням їх у пріоритетні національні інтереси держави;
- розвивати і, стверджуючи, розраховувати на свої сили у досягненні певних результатів, використовуючи при цьому передовий світовий досвід;
- унеможливленій втрати контролю над ключовими сферами життєдіяльності держави.

Для цього застосовується новітня ідеологія – конструктивна, яку потрібно опрацьовувати, завдяки ЗМІ озвучувати, а запроваджувати через національну систему освіти.

ВИСНОВКИ

Проблеми національної безпеки України останніми роками є предметом активної дискусії серед вітчизняних та іноземних політиків та науковців. В умовах буремного сьогодення доцільним є внесення на розгляд Верховної Ради України законопроектів, що пропонують підвищення кримінальної відповідальності за злочини, передбачені розділом I Особливої частини Кримінального кодексу України, у зв'язку із великою значущістю об'єкта злочинних посягань і рівнем суспільної небезпечності таких діянь, адже забезпечення стану захищеності життєво важливих інтересів суспільства є пріоритетною ціллю держави ті її керівних органів зокрема.

За результатами проведеного наукового дослідження, відповідно до поставлених завдань, можна сформулювати наступні висновки:

1. З самого початку виникнення людства постали одні з найгостріших питань: влада, визначеність меж впливу (державотворення) і забезпечення існування (політична система).

З початком зародження суспільних відносин почав розвиватися механізм «охорони», «забезпечення безпеки» держави, політичного устрою, суспільства, людини. При цьому першочергове забезпечення безпеки держави виступає не самоціллю, а умовою для існування і розвитку громадян, найбільш повного і всебічного задоволення їх інтересів і потреб. Забезпечення суспільної і державної безпеки в Україні має глибинні історичні корені.

Аналіз злочинів, які стосуються напрямку нашого дослідження: внутрішня безпека суспільства, передбачених в Руській Правді та інших правових пам'ятках X–XII століть дають підстави поділити їх на наступні узагальнені види:

1. Злочини проти княжої влади (серед них особливе місце займають злочини, які охоплюють діяння пов'язані з закликами і організацією повстань, а також прийняття участі в повстаннях проти князя.

2. Злочини які пов'язані із зрадою – порушення васальної вірності князю.

3. Злочини проти особи (життя і здоров'я). Розрізнялось два види вбивства:

а) вбивство у сварці;

б) вбивство при розбої. Але слід враховувати, що нанесення побоїв вважалося більш тяжким злочином ніж нанесення ран зброєю. Разом з цим слід зазначити, що судочинство в цей період здійснюється місцевими князями, але центральне і значне місце літописцем віддається Києву – бо Київ це місце збору всіх суддів з усієї Русі, бо тут мешкає великий князь [90, с. 291-292].

Таким чином можна відмітити, що питанням безпечного існування Київської Русі (на території сучасної України) вже на початку X ст. приділялась увага в договорах (907, 911, 944, 971 рр.), що узгоджувалися між Київською Руссю і Візантією «Про мир і дружбу» і «Руській правді» як перших витоків міжнародно-правової і кримінально-правової охорони безпечного існування [88, с. 6-7, 30-35, 58-59, 64-65; 89, с. 27-338].

У першій половині XVIII ст. приймаються укази, в яких ставиться за обов'язок доносити государю:

1) про злий умисел проти государя;

2) про зраду і крамолу;

3) про злочини проти порядку управління.

З часу утворення Союзу РСР (1922 р.) і після громадянської війни процес законотворчості пішов більш активно. Це видно з того, що було описано вище. Крім того, принципові зміни в розумінні державних злочинів зв'язані з прийняттям КК РРФСР 1926 р.

В подальшому розвиток законодавства про державні злочини став відображенням у кримінальному законодавстві сталінської тези про загострення класової боротьби і забезпеченням майбутніх ганебних і жорстоких 23 репресій сталінського режиму, тобто це був крок у сторону розширення репресивних методів боротьби з так званим «класовим противником» [82].

Наступні зміни в кримінальному законодавстві про відповідальність за державні злочини були пов'язані з Великою Вітчизняною війною і післявоєнним періодом. Зокрема, указом Президії Верховної Ради СРСР від 15 листопада 1943 р. «Про відповідальність за розголошення державної таємниці і за втрату документів, що містили державну таємницю» була посилена відповідальність за вчинення цих злочинів.

Правова реформа кінця 50-х років, у тому числі і розробка основ загальносоюзного законодавства, змусила переглянути і аналізовану групу посягань. Одночасно з Основами кримінального законодавства Союзу РСР і союзних республік 1958 р., яке відмінило застосування аналогії, був прийнятий закон СРСР «Про кримінальну відповідальність за державні злочини» [55]. Цей закон, з часом, був повністю включений у КК РСФСР 1960 р. та КК УРСР 1960 р.

Система норм про відповідальність за державні злочини отримала закінчене юридичне оформлення в Уложенні про покарання кримінальні і виправні 1845 р. Вони містилися в спеціальному розділі Уложення (розділ третій) «О преступлениях государственных», що складалися з двох глав. Глава перша включала норми «про злочини проти Священної Особи Государя Імператора і Членів Імператорського Дому» [86, 49].

У 1923 році визначення аналізованих складів злочинів було істотно розширене: контрреволюційним стало визнаватися «і такі дії, які не будучи безпосередньо направлені на досягнення вищезазначених цілей, але завідомо для особи, що вчинила це діяння, містять у собі замах на основі політичні і господарські завоювання пролетарської революції».

У подальшому (до кінця 80-х років XX ст.) законодавство про державні злочини змінилося в бік посилення кримінальної відповідальності за вчинення окремих злочинів. Зокрема, Указом Президії Верховної Ради СРСР від 1 липня 1961 р. була сформульована кваліфікуюча ознака у складі злочину порушення правила про валютні операції (вчинення злочину у вигляді промислу або у великих розмірах, а рівно особою, раніше судимою за такі злочини та інші зміни, що призвели до вилучення з КК України певних складів злочинів). Нині

чинний КК України 2001 року, передбачає розділ I Особливої частини КК України «Злочини проти основ національної безпеки України», який істотно відрізняється від КК 1960 року.

2. Злочини проти основ національної безпеки України – це передбачені кримінальним законом умисні суспільна небезпечні дії, що посягають на конституційний лад, суверенітет і територіальну недоторканність України

Аналізуючи вищенаведені джерела по визначенню злочинів проти основ національної безпеки України, можна виділити таку їх загальну класифікацію:

1) за сферами відносин (злочини, які вчиняються в політичній сфері; злочини, які вчиняються у сфері економічної, науково-технологічної та інформаційної безпеки, злочини, які вчиняються в екологічній, воєнній сферах та сфері обороноздатності);

2) за суб'єктом злочину (злочини, вчинені спеціальним суб'єктом, та злочини, вчинені загальним суб'єктом);

3) за ступенем тяжкості (злочини середньої тяжкості; тяжкі злочини; особливо тяжкі злочини).

Важливе значення для правильної кваліфікації деяких злочинів проти основ національної безпеки України має предмет злочину. Наприклад, предметом диверсії (ст. 113) є: будівлі, споруди й інші об'єкти, що мають важливе народногосподарське чи оборонне значення; земельні угіддя, водойми, ліси; стада та колекції тварин, риба, що водиться у ставках чи інших водоймищах; великі пасіки; посіви сільськогосподарських або інших культур; лісові масиви тощо. При вчиненні шпигунства (ст. 114) його предметом можуть бути відомості, що становлять державну таємницю, матеріалізовані у відповідному документі чи виробі.

Про потерпілого від цих злочинів спеціально зазначено у ст. 112 КК, це – державний або громадський діяч.

3. Визначаючи можливі загрози інтересам України в сфері державної безпеки, юристи-науковці, класифікують злочини, що вчиняються в сфері національної безпеки, за конкретним об'єктом кримінально-правової охорони:

- 1) злочини, які пов'язані із розвідувально-підривною діяльністю іноземних спеціальних служб;
- 2) загроза посягань з боку окремих груп і осіб на державну територіальну цілісність та суверенітет;
- 3) загроза посягань на економічну сферу України;
- 4) посягання на науково-технічний потенціал держави;
- 5) загроза посягань на оборонну сферу України;
- 6) посягання на права та свободи українських громадян;
- 7) загроза поширення корупції у органах державної влади та органах місцевого самоврядування;
- 8) злочинна діяльність проти миру та безпеки людства, що виступає як загроза державним інтересам в сфері державної безпеки;
- 9) загроза поширення міжнародного тероризму;
- 10) загроза використання із терористичною метою ядерних об'єктів на території України;
- 11) можливість незаконного ввезення на територію України зброї, вибухових речовин, боєприпасів та засобів масового ураження, в тому числі наркотичних та радіоактивних засобів;
- 12) спроби створення та функціонування незаконних воєнізованих збройних організацій;
- 13) прояви сепаратизму, намагання автономізації окремих регіонів України за етнічною ознакою.

Аналізуючи вищезазначені положення, можна зробити висновок, що Розділ I «Злочини проти основ національної безпеки України» Особливої частини Кримінального кодексу України закріплює лише основні види таких злочинів. Інші злочини, які за своєю суттю відносяться до категорії «проти основ національної безпеки України», містяться в наступних розділах Особливої частини Кримінального кодексу України. Це підтверджує той факт, що перелік злочинів, що вчиняються в сфері національної безпеки України та визначений в зазначеному розділі кримінального закону, є невичерпним.

4. З об'єктивної сторони злочини проти основ національної безпеки України здійснюються шляхом активної поведінки – дії. При цьому законодавець конструює більшість з них як злочини з формальним складом, тому вони вважаються закінченими з моменту вчинення самого діяння, незалежно від настання фактичної шкоди основам національної безпеки України (наприклад, державна зрада, шпигунство). Деякі з цих злочинів конструюються як усічені склади – момент їх закінчення переноситься на попередні стадії здійснення злочину – готування чи замах. Так, наприклад, змова на вчинення злочину, передбаченого ст. 109 (готування), розглядається як закінчений злочин; посягання на життя державного чи громадського діяча, відповідно до ст. 112 вважається закінченим фактично з моменту замаху на вбивство. безпека конституційний державний злочин;

Об'єктами національної безпеки є:

- людина і громадянин – їхні конституційні права і свободи;
- суспільство – його духовні, морально-етичні, культурні, історичні, інтелектуальні та матеріальні цінності, інформаційне і навколишнє природне середовище і природні ресурси;
- держава – її конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність і недоторканність.

5. З суб'єктивної сторони злочини проти основ національної безпеки України вчиняються тільки умисно. Умисел в даних злочинах може бути лише прямий. На прямий умисел вчинення цих злочинів указує особлива ціль як обов'язкова особливість суб'єктивної сторони складів злочинів, передбачених даним розділом.

Мотиви злочинів проти основ національної безпеки України бувають різними і на кваліфікацію діянь не впливають, адже ця особливість не є обов'язковою для суб'єктивної сторони зазначених злочинів.

Суб'єктами злочинів проти основ національної безпеки України можуть являтися фізичні осудні особи, які до моменту вчинення злочину досягли 16-

річного віку (суб'єктами злочинів, передбачені статті . 112 та 113 КК України) можуть бути особи, які до моменту вчинення злочину досягли 14-річного віку).

Система злочинів проти основ національної безпеки зобов'язана мати такий вигляд:

– злочини, що посягають на відносини з умов, що забезпечують охорону основ національної безпеки у політичній сфері. До них відносять:

- дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади (ст. 109 КК);
- посягання на територіальну цілісність і недоторканість України (ст. 110 КК);
- посягання на життя державного чи громадського діяча (ст. 112 КК).

– злочини, що посягають на відносини з умов, що забезпечують охорону основ національної безпеки України у сфері державного суверенітету, територіальної цілісності та недоторканості, обороноздатності, державної, економічної, науково-технічної та інформаційної безпеки України. До них відносяться:

- державна зрада (ст. 111 КК);
- шпигунство (ст. 114 КК);

– злочини, що посягають на відносини з умов, що забезпечують охорону основ національної безпеки в економічній, екологічній сферах та сфері обороноздатності. До них відноситься диверсія (ст. 113 КК).

6. Аналіз санкцій розділу I «Злочини проти основ національної безпеки» засвідчив, що загалом формування санкцій відбулося з додержанням вимог і принципів побудови санкцій статей Особливої частини КК України, але не без винятків. Серед найбільш типових помилок, що виявляються в конструкції санкції, окремі вчені виділяють такі:

1) у деяких випадках законодавець у різних статтях і навіть у різних частинах однієї статті певний вид покарання називає по-різному;

2) спостерігається певна непослідовність під час визначення видів покарань, тобто відступ від загального правила щодо побудови санкцій, згідно з яким покарання розміщуються від менш до більш суворого;

3) сприймається як суперечність побудова санкції певних статей Особливої частини КК без урахування по-ряду й особливостей призначення окремих видів кримінальних покарань стосовно певних категорій осіб;

4) видається недоцільним під час визначення меж певних видів покарань у санкціях статей Особливої частини КК України зазначати мінімальні межі, які встановлені в Загальній частині для цього виду покарання;

5) під час конструювання санкцій не завжди беруться до уваги характер і ступінь суспільної небезпечності передбаченого в диспозиції статті злочину, а також особливості суб'єкта злочину, що негативно позначається на судовій практиці;

6) видається необґрунтованим недотримання під час конструювання санкцій правила про допустиме співвідношення визначених у санкції основних і додаткових покарань, згідно з яким основне покарання завжди має бути більш суворим, ніж приєднане до нього додаткове;

7) є недоцільним установлення в санкції великої амплітуди між нижчими та вищими межами покарання у формі позбавлення волі на певний строк;

8) сумнівним є встановлення в санкції значної кількості основних видів покарання, які можуть бути призначені за той самий злочин;

9) не завжди є узгодженими санкції в основному, кваліфікованому й особливо кваліфікованому складах злочинів [87, с. 97].

Розділ I КК України «Злочини проти основ національної безпеки» містить у загальній кількості 19 санкцій, з них:

1) 3 санкції є заохочувальними й передбачають можливість звільнення від кримінальної відповідальності осіб, які вчинили окремі злочини проти основ національної безпеки (ч. 5 ст. 110-2 КК України, ч. 2 ст. 111 КК України, ч. 2 ст. 114 КК України);

2) альтернативних – 3 (ч. ч. 2, 3 ст. 109 КК України, ст. 112 КК України),

3) безальтернативних – 13.

Безальтернативні санкції як єдине покарання, що може бути призначене, установлюють позбавлення волі на певний строк. Як альтернатива цьому виду покарання в інших санкціях виступає обмеження волі – у ч. ч. 2, 3 ст. 109 КК України, у ст. 112 КК України – довічне позбавлення волі.

Стверджується, що методологічно правильним під час дослідження порядку призначення покарання за вчинення певної групи злочинів є першочергова наукова розвідка системи санкцій за злочини такого роду.

На основі аналізу чинного законодавства про кримінальну відповідальність здійснюється класифікація санкцій за злочини проти основ національної безпеки та виокремлюються основні тенденції їх побудови.

Визначено, що більшість санкцій є альтернативними, відносно визначеними та кумулятивними. Найбільш розповсюдженим покаранням, що передбачено за вчинення злочинів проти основ національної безпеки, є позбавлення волі на певний строк, як додаткове покарання передбачається конфіскація майна, що видається досить доречним.

Визначається, що загалом побудова санкцій досліджуваної групи злочинів здебільшого відповідає загальним вимогам і принципам побудови санкцій. При цьому виділяються окремі моменти, що потребують подальшого дослідження, можливі зміни до чинного законодавства та аргументація їх упровадження.

Звертається увага на необхідність чіткої взаємодії та взаємовідношення санкцій простого та кваліфікованого складів злочинів, що передбачаються ч. ч. 1 і 2 (3, 4 тощо) відповідних складів злочину. Уважається за необхідне здійснювати поступове зростання меж покарань у відповідних санкціях, зважаючи на зростання рівня суспільної небезпеки.

7. В ході роботи, розглянуто питання міжнародної та національної безпеки в контексті системного відбиття принципів її реалізації. Концепція національної безпеки розвивається динамічно. Хоча й існує певна різниця у розумінні терміну «національна безпека» в різних країнах, у більшості

національних планів закріплено, що вона полягає у захисті націй та громадян. Цілісна концепція «національної безпеки» має міжнародно визнаний зміст. Розглянуто питання міжнародного виміру національної безпеки її стандарти. Визначено та надано низку теоретичних висновків вдосконалення державної політики у цій сфері. Ці стандарти визначені у міжнародних договорах про права людини та в інших міжнародних документах, визнаних державами під егідою ООН, Ради Європи та ОБСЄ. Для цього дослідження важливо враховувати реальний вплив глобалізації на державу, право, безпеку та права людини. На основі міжнародних стандартів держави розробляють національні плани та стратегії. Ці плани та стратегії визначають зміст національної безпеки, джерела загроз, а також окреслюють значення співробітництва на міжнародному, національному та субнаціональному рівнях у сфері управління ризиками, які пов'язані з безпекою. Усі національні плани використовують термін «національна безпека» як центральне поняття. Національне безпекове законодавство встановлює способи, за яких кожна держава протидіє загрозам своїй безпеці, її цінностям та самому існуванню.

Основною метою більшості міжнародних актів є сприяння стандартизації законодавства про національну безпеку держав. Але, світ ще не є місцем, де глобально скоординовані дії держав створили всесвітню мережу правових засобів протидії загрозам національної безпеки. Інтеграція в євроатлантичний регіон з метою набуття членства в Організації Північно-Атлантичного договору визначена як один з пріоритетів національних інтересів України. На сьогодні жодна держава світу не спроможна виключно самостійно розв'язувати свої проблеми та гарантувати власну територіальну цілісність і суверенітет без підтримки міжнародної спільноти. Навіть потенційні «наддержави» не можуть попередити та протидіяти тероризму, екстремізму, радикалізму, ядерним загрозам та іншим глобальним викликам. Якщо ж мова йде про менш потужні держави, то міжнародний захист стає інколи чи не єдиною гарантією збереження національної безпеки. Сучасна система міжнародної та національної безпеки України є невіддільними, взаємопов'язаними та

нерозривно пов'язаними явищами. Міжнародна безпечна ситуація в ХХІ ст. демонструє значущість посилення механізмів забезпечення національної безпеки України. Сучасні загрози міжнародному правопорядку зумовлюють потребу України орієнтуватися навіть на ті загрози, що непритаманні для її ментальних, політичних, географічних характеристик.

Сьогодні змінилась вагомість ООН та ставлення до організації держав-членів. Розвиток конфліктів та агресивні дії та наміри керівництва окремих держав свідчать про те, що ООН не є дієвим механізмом захисту держав-членів від воєнних загроз. Зі збільшенням політичного впливу та розширенням НАТО суттєво змінилась воєнно-силова конфігурація в Європі.

В таких умовах актуалізується необхідність вироблення та використання єдиного стандартизованого підходу до розв'язання основних безпечних проблем у світі. Глобалізаційні процеси стимулюють цей процес. Концепція забезпечення національної безпеки динамічно розвивається у всьому світі. Хоча в різних державах підходи до змістовного наповнення терміну «національна безпека» суттєво диференційовані, у більшості національних безпечних планів, вона стосується захисту націй та громадян.

Національна безпека має міжнародно визнане значення. Вона є своєрідною сферою існування людини, нації, держави, культури, традицій, звичаїв, ресурсів, що не лише міцно пов'язує людей між собою, а і єднає їх з історичною спадщиною та навколишнім середовищем [80, с. 10].

8. Із зародженням державності перед науковцями і фахівцями-практиками весь час постає одне і теж питання удосконалення та запобігання державного механізму для всебічного розвитку людини і суспільства в цілому. Але на стабілізацію в цій сфері впливають як не мало важно факторів, і один з них – це злочинність проти основ національної безпеки. З'ясування факторів, які породжують і обумовлюють злочинність, і, виходячи з цього, окреслення факторного аналізу даного явища з метою його попередження і є головними завданнями сьогодення. На різних етапах становлення державних інституцій, розвитку соціально-економічних, політичних гарантій суспільства, прав і

свобод людини вчені прийшли до висновків, що є стійкі групи взаємозалежних ознак та певні фактори, що їх обумовлюють [66, 58].

На підставі аналізу праць науковців та чинного законодавства, фактори, що впливають на безпеку держави, Ю. В. Нікітін виділяє дві окремі групи: зовнішні і внутрішні. До зовнішніх він відносить:

1. Обороздатність. Під час "холодної війни" збереження держави, її конституційного устрою, територіальної цілісності були головними цілями державного рівня країн-членів Варшавського Договору та країн-членів НАТО. Ідеологічна війна між цими двома блоками була спрямована на знищення самого образу життя сторін, які протистояли [65, 27].

2. Територіальний фактор. Діяльність держави у політичній сфері гарантується принципом суверенності, незалежності, який дістає своє відображення у таких основних атрибутах: територія, громадянство, органи державної влади, Збройні сили, державні символи, столиця, а також внутрішніх і зовнішніх функціях держави, які закріплені Конституцією [65, 26].

3. Ще одним із сучасних факторів, який впливає на безпеку, є масова міграція. Україна відчула на собі цю проблему, коли до Криму почали повертатися кримські татари, примусово вивезені з України у 50-ті роки ХХ століття. Також іде проникнення на територію України афганських біженців, представників В'єтнаму, Лаосу, Індії. Потік мігрантів охоплює майже всі регіони держави і поки що досить тяжко спрогнозувати їх вплив на національну безпеку [65, 26-27].

4. Тероризм. Останнє десятиліття пов'язано із зростанням нового виду агресії – транснаціональної організованої злочинності та міжнародного тероризму. Останній намагається перенести цю загрозу всередину держави [65, 28].

5. Екологічний фактор. Наступний суттєвий фактор – це небезпека, пов'язана з погіршенням екології, яка, більш ніж наведені вище загрози, може в повному обсязі слугувати прикладом змін нашого уявлення про національну безпеку [65, 27].

Зазначені фактори здійснюють великий вплив на формування нових тенденцій в розвитку злочинності та запобігання злочинів проти основ національної безпеки України, закріплення її зв'язків з транснаціональними кримінальними корпораціями, формування регіональних кримінальних та світового кримінального ринку. В даних умовах найбільш великі злочинні організації були в змозі досить успішно інтегрувати в глобалізаційні процеси і використати це в своїх злочинних намірів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України.
– Законодавство України. – Режим доступу:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 року № 2469-VIII. – Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. –
Законодавство України. – Режим доступу:
<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>
3. Бантишев О. Ф., Шамара О. В. Кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України (проблеми кваліфікації): монографія [3-е вид., перероб. та доп.]. Луганськ: ТОВ «Віртуальна реальність», 2014. 240 с.
4. Матвійчук В. К. Злочини проти основ національної безпеки: поняття та загальна характеристика. Київ: Юридична наука. 2013. Вип.9. С. 80-87.
5. Завада Х. В. Система злочинів, що посягають на інтереси України у сфері державної безпеки: Національний юридичний журнал: теорія і практика, 2016. Вип. 4. С. 152-157.
6. Дзлийев М. И., Урсул А. Д. Основы обеспечения безопасности России: Учебн. пособие / Рос. гос. торгово-экон. ун-т, НИИ проблем безопасности и устойчивого развития. – М.: ЗАО «Издательство «Экономика»», 2003. – 423 с.
7. Кримінальний кодекс України від 08. 08. 2021 року № 2341-III, URL:
Законодавство України. – Режим доступу:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
8. І.О.Томчук. Порівняльно-правова характеристика відповідальності за злочини проти національної безпеки за вітчизняним та зарубіжним кримінальним законодавством // Право і суспільство. –2015.- №4 частина 3, с.189 – Режим доступу:
http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2015/4_2015/part_3/34.pdf

9. Т.Грішина «Необережні слова ведуть до суду: «досвід» волинян». – Режим доступу: [https://www.volynnews.com/news/society/neoberezhni-slova-vedut-do-sudu vyroky-volynianam/](https://www.volynnews.com/news/society/neoberezhni-slova-vedut-do-sudu-vyroky-volynianam/)

10. В.К.Матвійчук. Злочини проти основ національної безпеки: поняття та загальна характеристика// Юридична наука. – 2013. – №9. – с 80 – 87. URL:file:///C:/Users/User/Downloads/jnn_2013_9_11%20

11. М.В.Бурак. Злочини проти основ національної безпеки України у політичній сфері. – Режим доступу: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/7231/1/%2B%D0%90%D0%9A%D0%A2%D0%A3%D0%90%D0%9B%D0%AC%D0%9D%D0%86%20%D0%9F%D0%A0%D0%9E%D0%91%D0%9B%D0%95%D0%9C%D0%98%20%D0%94%D0%9E%D0%A1%D0%A3%D0%94%D0%9E%D0%92%D0%9E%D0%93%D0%9E_p346-349.pdf

12. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за фінансування сепаратизму : Закон України № 1533–VII від 19 червня 2014 р. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 32. с. 1125.

13. Рубашенко М.А. Кримінальна відповідальність за посягання на територіальну цілісність і недоторканність України : монографія. Харків : Право, 2016. 286 с.

14. Гацелюк В.О. Кримінально-правова заборона фінансування сепаратизму в контексті вчення про криміналізацію суспільно небезпечних діянь. Забезпечення єдності судової практики у кримінальних справах у контексті подій 2013–2014 рр. в Україні : матеріали Міжнародного симпозіуму, м. Київ, 24–25 жовтня 2014 р. URL: http://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/biblioteka/nauk_konf/konf_24102014.pdf

15. Висновок Головного науково-експертного управління Верховної Ради України на проєкт закону України № 4822 «Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо кримінальної відповідальності за фінансування сепаратизму)» від 13 травня 2014 р. – Режим доступу:

<http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=50842&pf35401=30035>
3

16. Попович О.В. Принципи криміналізації : поняття, зміст та дотримання (на прикладі ст. 110–2 КК України). Підприємництво, господарство і право. 2018. № 4. С. 201–207.

17. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469–VIII. Відомості Верховної Ради України. 2018. № 21. Ст. 241.

18. Лесяк Н.І., Кушпін В.П. Загальна характеристика та види злочинів проти основ національної безпеки. Юридичний науковий електронний журнал. 2018. № 6. С. 287–289.

19. Завада Х.В. Система злочинів, що посягають на інтереси України у сфері державної безпеки. Jurnalul juridic national: teorie și practică. 2016. № 21. с. 152–157.

20. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та допов. Київ: Дакор, 2019. 1384 с.

21. Ліпкан В.А., Діордіца І.В. Національна безпека України: кримінально-правова охорона: навчальний посібник. Київ : Вид-во КНТ, 2007. с. 292.

22. Матвійчук В.К. Злочини проти основ національної безпеки : поняття та загальна характеристика. Юридична наука. 2013. № 9. С. 80–87.

23. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25-26. Ст. 131.

24. Головатий М.Ф. Соціологія політики: навч. посіб. К.: МАУП, 2003. 504 с.

25. Великий тлумачний словник сучасної української мови ; уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К. : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2003. 1440 с.

26. Абдуразаков С.А., Ахмедов Г.А. Субъект преступления по Уголовному кодексу Узбекской ССР. Вопросы совершенствования законодательства Узбекской ССР. Ташкент : Фан, 1970. С. 137-147.

27. Харь І. О. Суб'єкт злочинів проти основ національної безпеки України. Юридична наука. Кримінальне право. 2011. №6. С. 105-110.
28. Тацій В.Я. Суб'єкт злочину. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / М.І. Бажанов, Ю.В. та ін. : за ред. проф. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. Київ – Харків: Юринком Інтер-Право, 2001. С. 130-141.
29. Светлов А.Я. Ответственность за должностные преступления. Київ : Наукова думка, 1978. 304 с.
30. Матвійчук В.К. Злочини проти основ національної безпеки: поняття та загальна характеристика. Юридична наука. Кримінальне право. 2013. №9. С. 80-87.
31. Великий тлумачний словник сучасної української мови ; уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К. : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2003. 1440 с.
32. Мошняга Л. В. Суб'єктивна сторона злочинів проти конституційних основ національної безпеки України. Кримінальне право. С. 75-82.
33. Гетманова А. Д. Логика: учеб. для педагогических учебных заведений. 6-е изд. М.: ИКФ Омега-Л; Высшая школа, 2002. 416 с.
34. Зеленецький В. С., Ємельянов В. П. Концептуальні основи визначення категоріально-понятійного апарату у сфері боротьби з тероризмом: науково-практичний посібник. Х.: Кросроуд, 2006. 80 с.
35. Діордіца І.В. Кримінально-правова відповідальність за дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08. К. : Академія адвокатури України, 2008. 23 с.
36. Бантишев О. Ф., Шамара О. В. Кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України (проблеми кваліфікації): монографія. Вид. 2-е вид., перероб. та доп. Київ: Наук.-вид. відділ НА СБ України, 2010. 168 с.

37. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. Вид. 7-ме вид., переробл. та доп.]. Київ : Юридична думка, 2010. 964 с.

38. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / відп. ред. С. С. Яценко. – 4-те вид., перероб. та доп. Київ: А.С. К., 2005. 848 с.

39. Кримінальне право України: Загальна частина: підруч. / А. М. Бабенко та ін.; за заг. ред. О. М. Бандурки. Харків: ХНУВС, 2011. 378 с.

40. Емельянов В. П. Терроризм и преступления с признаками терроризирования: уголовно-правовое исследование. СПб.: Юридический центр-Пресс, 2002. 292 с.

41. Семикін М. В. Створення терористичної групи чи терористичної організації: кримінально-правове дослідження / за заг. ред. проф. В. П. Ємельянова. Харків : Нац. ун-т внутр. справ, 2003. 145 с.

42. Ткачук О.Ю. Принципи побудови кримінально-правових санкцій. Держава і право. Вип. 44. С. 588–591. С. 588.

43. Вечерова Є.М. Кримінально-правові санкції крізь призму основних векторів сучасної кримінальної політики України (критичний аналіз деяких новел Кримінального кодексу України). Наук. вісн. Міжнар. гуманітарного ун-ту. Серія «Юриспруденція». 2015. №13. Том 2. С. 64–66. с. 65.

44. Рубашенко М.А. Забезпечення основ національної безпеки України кримінально-правовими заходами. Сталій розвиток 2030: правова, економічна, соціальна, екологічна та політична складові : матеріали доповідей Міжнародної міждисциплінарної конференції (Будапешт, Угорщина). Будапешт, 2017. 160 с. С. 121–124. С. 122. – Режим доступу: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/14472/1/Rubashenko_121-124.pdf.

45. Наумов А. Камни преткновения уголовного наказания. Российская юстиция. 2002. № 9. С. 53–54. С. 53.

46. Дячок О.О. Щодо законодавчого обмеження правового статусу осіб, які вчинили злочини проти основ національної безпеки України. Правова позиція. 2017. № 2 (19). С. 138–150. С. 142.

47. Джужа О.М. Внутрішньодержавні аспекти щодо протидії тероризму в Україні. Тероризм і національна безпека України: матеріали міжнародної конф. К.: Нац. акад. внутр. справ України, 2003. С. 217-219.

48. Кримінальне право України: Загальна частина: підруч. / А. М. Бабенко та ін.; за заг. ред. О. М. Бандурки. Харків: ХНУВС, 2011. 378 с.

49. Кримінальне право України: Особлива частина: підруч. / [Ю. В. Баулін та ін.]; за ред. проф. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Вид. 3-є вид., перероб. і доп. Київ: Юрінком-Інтер, 2007. 624 с.

50. Уголовный кодекс Азербайджанской Республики от 30 дек. 1999 URL: <http://law.edu.ru/norm/norm.asp-normID=1242908&subID>.

51. Уголовный кодекс Грузии / Науч. ред. З.К. Бигвава. Вступ, статья к. ю. н., доц. В.И. Михайлова. Обзорн. статья д. ю. н., проф. О. Гамкредидзе. Перевод с грузинского И. Мериджанашвили. СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. 409 с.

52. Уголовный кодекс Литовской Республики. – Режим доступа: <http://www.law.edu.ru/>

53. Уголовный кодекс Республики Польша от 06 июн. 1997 г. – Режим доступа: <http://www.law.edu.ru/>

54. Уголовный кодекс Федеративной Республики Германии. СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2003. 524 с.

55. Томчук І. О. Поріняльно-правова характеристика відповідальності за злочини проти національної безпеки за вітчизняним та зарубіжним законодавством. Право і суспільство. Питання кримінального права, кримінології та кримінально-виконавчого права. 2015. №4. с. 189-194

56. Діордіца І.В. Кримінально-правова відповідальність за дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. К.: Академія адвокатури України, 2008. 23 с.

57. Семикін М. В. Створення терористичної групи чи терористичної організації: кримінально-правове дослідження / за заг. ред. проф. В. П. Ємельянова. Харків: Нац. ун-т внутр. справ, 2003. 145 с.

58. Усатий Г. О. Кримінально-правовий компроміс: монографія. Усатий Г. О. Київ: Атіка, 2001. 128 с.

59. Вознюк А. А. Спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності учасників організованих груп та злочинних організацій: дис. кандидата юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2009. 266 с.

60. Сташис В. В. Загальна характеристика Нового Кримінального кодексу України. Новий Кримінальний кодекс України: Питання застосування і вивчення: матер. міжнар. наук.-практ. конф. Харків, 25-26 жовтня 2001 р. / Редкол.: Сташис В. В. (голов. ред.) та ін. Київ–Харків: Юрінком Інтер, 2002. С. 5–10.

61. Кримінальне право України: Особлива частина: підруч. / за заг. ред. докт. юрид. наук, проф. Є. Л. Стрельцова. Харків: Одиссей, 2009. 469 с.

62. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: Підручник /Даньшин І.М., Голіна В.В., Кальман О.Г., Лисодєд О.В.; За ред. І.М. Даньшина. Харків: Право, 2003. 352 с.

63. Рогов В.А. История уголовного права, террора и репрессий в Русском государстве XV – XVII вв. М., 1995. С. 90

64. Великий тлумачний словник сучасної української мови ; уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К. : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2003. 1440 с.

65. Нікітін Ю. В. Детермінуючі фактори впливу на стан злочинності проти основ національної безпеки України. Право і безпека. 2005. №4'6. С. 24-28

66. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: Підручник /Даньшин І.М., Голіна В.В., Кальман О.Г., Лисодєд О.В.; За ред. І.М. Даньшина. Харків: Право, 2003. 352 с.

67. Ліпкан В.А. Національна безпека України: нормативно-правові аспекти забезпечення. Київ: Текст, 2003. 180 с.

68. Савченко Н.О. Прогнозування показників соціального розвитку, як одна з характеристик виміру соціальної безпеки. Соціальна безпека: пошук нової парадигми. 2003. Вип. 1. с. 137-141.

69. Качинський А. Про екологічну безпеку України: в пошуках нової концепції. Розбудова держави. 1994. № 5. с. 7-13.

70. Шульга А. М., Павликівський В. І. Кримінальне право України: Загальна частина: основні питання та відповіді. Харків : ПП «Берека-Нова», 2006. 304 с.

71. Яворська В., Тимощук Ю. Об'єктивна сторона злочинів проти конституційних основ національної безпеки України. Юридичний вісник. 2014. №2. С. 175-178.

72. Авер'янов В. Реформування українського адміністративного права: черговий етап. Право України. 2000. №7. С.6-8.

73. Андршцев В.І. Екологічне право та проблеми екологічної безпеки. Рад. право. 1990. № 4.

74. Ахмедов Г.А., Миренский Б.А. О соотношении криминологических и уголовно/ правовых категорий. Личность преступника и субъект преступления. Общественные науки в Узбекистане. 1975. № 10. С. 23-28.

75. Горішний О. О. Суб'єктивна сторона розбою. Право і суспільство. 2009. №. 3. С. 97–101.

76. Гуторова Н. А. Уголовное право Украины: особенная часть: конспект лекций. Х.: Одиссей, 2003. – 320 с.

77. Нижник Н.Р. Національна безпека України (методологічні аспекти, стан, тенденції розвитку): Навчальний посібник / Н.Р.Нижник, Г.П.Ситнік, В.Т. Білоус / За заг. ред. П.В. Мельніка. - Ірпінь, 2000. - 304 с.

78. Погібко О.І. Воєнна доктрина України – нормативно-правове підґрунтя законодавчого забезпечення оборони держави. Прикарпатський юридичний вісник. 2015. № 3. С. 17–24. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pjuv_2015

79. Левик Б.С. Розвиток концепції національної безпеки і оборони України в програмних документах українських політичних партій в період 1992-2009 рр. (воєнно-історичний аспект): автореф. ... дис. канд. істор. наук. Львів, 2010. 19 с.

80. Ліпкан В.А. Національна і міжнародна безпека у визначеннях та поняттях : словник. Вид. 2-ге, доповн. і переробл. Київ : Текст, 2008. 400 с.

81. Об уголовной ответственности за государственные преступления: закон СССР от 25 декабря 1958 г. // Ведомости Верховного Совета СССР. 1959. № 1. Ст. 8.

82. Положение о преступлениях государственных (контрреволюционных и особо для Союза СССР опасных преступлениях против порядка управления): Постановление ЦИК СССР от 25 февраля 1927г. // СУ, 1927. № 49. Ст. 330.

83. Мартысевич И.Д. Псковская Судная Грамота. М., 1951. С. 96.

84. Наумов А.В. Российское уголовное право: Курс лекций: В 3 т. Т. 3. Особенная часть (гл. X-XXI) / А.В. Наумов. Изд. 4-е изд., перераб. и доп. Москва : Волтерс. Каувер, 2007. 656 с.

85. Тельберг Г.Г. Очерки политического суда и политических преступлений в Московском государстве XVII века. М., 1912. С. 50

86. Бобровский П.О. Военные законы Петра Великого в рукописях и первопечатных изданиях. Историко-юридическое исследование. СПб., 1887. 567с.

87. Горох О.П. Проблеми конструювання санкцій спеціальних кримінально-правових норм. Наукові записки НаУКМА. 2009. Т. 90 : Юридичні науки. С. 94–98.

88. Памятники Русского права. / Под ред. С. В. Юшкова. Вып. 1: Памятники права Киевского государства. X-XII вв. Сост. А. А. Зимин. – М.: Госюриздат, 1952. – 287 с.

89. Юшков С. В. Русская правда. Происхождение, источники, её значение / Всесоюзный ин-т юридических наук мин-ва юстиции СССР. – М.: Госюриздат, 1950. – 379 с.

90. Греков Б. Д. Киевская Русь. – М.: Учпедгиз, Образцовая тип. им. Жданова, 1949. – 511 с.

91. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник / Пер. з рос. – Харків: Консум, 2001. – 656 с.